

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

**RAZVOJ OBRTI IN INDUSTRIJE V SEŽANI OD KONCA 2.
SVETOVNE VOJNE DO LONDONSKEGA MEMORANDUMA
O SOGLASJU LETA 1954**

DIPLOMSKO DELO

Martin Garzaroli

Mentor: prof. dr. Žarko Lazarević

Nova Gorica, 2015

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju prof. dr. Žarku Lazareviću za vodenje in nasvte, osebju Pokrajinskega arhiva Koper in Kosovelove knjižnice Sežana za pomoč pri iskanju gradiva, sogovornikom za ustne vire. Hvala tudi družini in prijateljem za vso podporo.

NASLOV

Razvoj obrti in industrije v Sežani od konca 2. svetovne vojne do Londonskega memoranduma o soglasju leta 1954

IZVLEČEK

Slovensko gospodarstvo je v obdobju po 2. svetovni vojni doživljalo velike spremembe. Že sama vojna je za seboj pustila veliko opustošenje in splošno gospodarsko škodo, obdobje pa je bilo zaznamovano tudi z novimi socialističnimi političnimi usmeritvami. V prvem delu naloge zato predstavim splošen oris gospodarstva v obdobju neposredno po koncu vojne. Pri tem sem se osredotočil zgolj na glavne značilnosti, tj. na centralnoplanski tip gospodarstva, petletne plane in nacionalizacijo.

V nadaljevanju se v nalogi osredotočim na obravnavano teritorialno območje, Sežano z okolico. Ta del kasnejšega slovenskega oziroma jugoslovanskega ozemlja je bil po koncu vojne za obdobje dveh let del cone A Julijske krajine (v nadaljevanju JK) pod jurisdikcijo Zavezniške vojaške uprave (v nadaljevanju ZVU). Glede na to, da se zgodovinopisje navadno osredotoča zgolj na organizacijsko-politični vidik tega obdobja, sem jaz skušal prikazati tudi gospodarsko dejavnost, kot se je odvijala v tem kratkem času.

Osrednji del naloge pa se posveča pregledu industrijske in obrtne dejavnosti v Sežani in okolici v prvem desetletju po vojni. Za to obdobje je bilo na sežanskem značilno odpiranje novih industrijskih in obrtnih obratov. Tako ustanavljanje kot vodenje teh obratov sta bila vodena od oblasti, zato skušam na konkretnih primerih predstaviti predvsem posebnosti tovrstnega tipa gospodarstva.

KLJUČNE BESEDE

Centralnoplansko gospodarstvo, cona A Julijske Krajine, Sežana, Okrajni ljudski odbor Sežana, 20. stoletje, industrija, obrt

TITLE

The development of craftwork and industry in Sežana from the ending of the Second World War to the London Memorandum of Understanding in 1954

The Slovenian economy was undergoing several changes in the period after the ending of the Second World War. The war itself caused devastating economic damages. Moreover, this was the period of the implementation of the new socialistic policy. In the first part of my thesis I will therefore set a basic outline of the main economic focal points in the period following the war. I have concentrated on the main outlines only: nation-wide centralized economic plans, five-year plans and the process of nationalization.

Subsequently I deal with the economic situation in the area addressed in the thesis, Sežana and its surroundings. The area, which subsequently became part of the People's Republic of Slovenia and the Federal People's Republic of Yugoslavia, was in a short period after the war organized as a special zone, the zone A under the Allied Military Government. Since the historic texts usually only deal with the organizational and political aspects of this period, the thesis also tries to outline the economic situation in this short time-frame.

The main part of the thesis is an overview of industry and crafts in Sežana and its surroundings in the first decade after the war. The period was characterized by the opening of new businesses. Their establishment and management were lead from the authorities. The thesis therefore outlines specific aspects typical for this kind of economic policy.

KEYWORDS

Centralized economic plans, zone A of the Adriatic Littoral, Sežana, District People's Committee of Sežana, 20th century, industry, crafts

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. POLITIČNA IN GOSPODARSKA SITUACIJA V LJUDSKI REPUBLIKI SLOVENIJI PO KONCU 2. SVETOVNE VOJNE	2
2.1. Vojna škoda	2
2.2. Odločilna vloga Komunistične partije: ideološka podlaga gospodarske obnove ...	3
2.2.1. Cilj: kapitalna izgradnja.....	4
2.2.2. Petletka kot glavno orodje centralizacije.....	6
2.2.3. Nacionalizacija	7
2.2.4. Kasnejša sprememba paradigme	8
3. SEŽANA KOT DEL CONE A JULIJSKE KRAJINE.....	10
3.1. Cona A in cona B Julijske Krajine.....	10
3.1.1. Organizacija zavezniške vojaške uprave	10
3.2. Organizacija Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst ¹²	
3.3. Stanje gospodarstva v coni A Julijske Krajine	13
3.3.1. Zunanja trgovina.....	14
3.3.2. Javna dela	15
4. GOSPODARSTVO V SEŽANSKEM OKRAJU PO PRIKLJUČITVI LJUDSKI REPUBLIKI JUGOSLAVIJI	17
4.1. Kratek pregled gospodarstva na sežanskem Krasu v obdobju pred 2. svetovno vojno in povojne spremembe.....	17
4.2. Demografski kazalci	18
4.3. Infrastruktura in investicije	21
4.3.1. Preskrba z vodo	21
4.3.2. Elektrifikacija	23
4.3.3. Investicije v sežanskem okraju od leta 1952 do leta 1954	24

4.4.	Pregled industrijske dejavnosti po panogah in posameznih podjetjih	27
4.4.1.	Izkoriščanje kamna	27
4.4.2.	Tekstilna industrija	31
4.4.3.	Tovarna steklene galanterije	35
4.4.4.	Rudnik črnega premoga Timav	37
4.4.5.	Plastika Štanjel	38
4.4.6.	Mlekarna	39
4.4.7.	Radiomontaža	40
4.4.8.	Neuspeli projekt Tomos	41
4.5.	Obrt	43
4.5.1.	Avtomehanična delavnica	45
4.5.2.	Iz mizarskih delavnic zraste industrija	46
5.	ZAKLJUČEK	48
	VIRI IN LITERATURA	50
	Monografije	50
	Članki iz zbornikov	50
	Časopisni članki	51
	Arhivski viri	52
	Internetni viri	52
	Ustni viri	53

KAZALO TABEL, GRAFOV IN SLIK

KAZALO TABEL

Tabela 1: Starostna struktura prebivalstva.....	20
Tabela 2: Elektrifikacija v sežanskem okraju.....	23
Tabela 3: Porast investicij	26
Tabela 4: Porast investicij	26
Tabela 5: Količine in vrednosti materiala	30
Tabela 6: Struktura zaposlenih v kraških kamnolomih leta 1951	31
Tabela 7: Struktura zaposlenih v tovarni Pletenina leta 1951	34
Tabela 8: Struktura zaposlenih v tovarni steklene galanterije leta 1951	37
Tabela 9: Obrt v sežanskem okraju v letu 1952	44

KAZALO GRAFOV

Graf 1: Poklicna sestava prebivalstva.....	20
Graf 2: Rast prebivalstva v Sežani	21

KAZALO SLIK

Slika 1: Panoramska fotografija Litostroja v Ljubljani, simbol težke industrije	8
Slika 2: Splošni ukaz št.11, ZVU 13. Korpusa.....	15
Slika 3: Čestitka OLO Sežana v časopisu Slovenski Jadran	24
Slika 4: Fotografija kamnoseškega obrata v Vrhovljah.....	28
Slika 5: Časopisni oglas v časopisu Slovenski Jadran.....	36
Slika 6: Montaža radijskih aparatov	41
Slika 7: Naslov časopisnega članka v Slovenskem Jadranu.....	42
Slika 8: Avtomehanična delavnica v Sežani	46

1. UVOD

Namen diplomskega dela je osvetliti družbeno-gospodarsko dogajanje v obdobju od konca druge svetovne vojne do leta 1954, ko je z Londonskim memorandumom o soglasju prišlo do rešitve mejnega vprašanja med takratno Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (v nadaljevanju FLRJ) in Republiko Italijo. Delo je razdeljeno na tri glavna poglavja. V prvem je podan splošen opis gospodarstva v okviru Slovenije, s poudarkom na izvajanju nove revolucionarne paradigme komunistične oblasti. Tu sem večinoma uporabil gradivo dr. Jožeta Prinčiča, ki je prav zagotovo največji specialist za slovensko gospodarsko zgodovino v obdobju po 2. svetovni vojni. Dvoletno dogajanje v času pričakovanja rešitve dveh okupacijskih con Julijske krajine je osrednja tema drugega poglavja. Tu je očiten poudarek na upravno-teritorialni razlagi stanja v Tržaškem okrožju, katerega del je bila tudi Sežana. Pri pisanju tega poglavja sem se večinoma naslanjal na študiji dr. Cvetka Vidmarja in Metke Gombač.

V zadnjem poglavju pa se osredotočim na mesto Sežana, oziroma takratni sežanski okraj, katerega glavno mesto je bila Sežana. Vsi arhivski podatki, ki so mi bili na voljo, beležijo podatke prav za okraj, zato bi se bilo praktično nemogoče osredotočiti zgolj na Sežano. Poleg postavitve glavne infrastrukture, ki je pomenila temelj za nadaljnji napredek sežanskega okraja, so v podpoglavjih opisana podjetja, ki so delovala večinoma prav v Sežani. Razpoložljivo arhivsko gradivo za sežanski okraj se nahaja v prostorih Pokrajinskega arhiva Koper. Večinoma sem raziskoval fonda Okrajnega ljudskega odbora Sežana in Zavoda za statistiko okraja Koper. Prvi zajema obdobje od leta 1945 do leta 1955. V grobem je mogoče podati oceno, da so stanje gospodarstva intenzivneje začeli evidentirati po letu 1950. Skupno fond zajema 555 škatel, oziroma 67 metrov gradiva. Pri pisanju pa sem se naslanjal tudi na knjižico Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja, ki jo je Okrajni ljudski odbor (v nadaljevanju OLO) Sežana leta 1953 izdal z namenom, da bi oblastem predstavil težave sežanskega gospodarstva. Poleg tega so mi bili v veliko pomoč članki iz takratnega časopisja. Glavna časopisa, ki sta poleg svojega področja beležila tudi dogajanje v bližnjih okrajih, sta tednika Nova Gorica, ki se je kasneje preimenoval v Primorske novice in pod tem imenom izhaja še danes, ter Slovenski Jadran s sedežem v Kopru.

2. POLITIČNA IN GOSPODARSKA SITUACIJA V LJUDSKI REPUBLIKI SLOVENIJI PO KONCU 2. SVETOVNE VOJNE

2.1.VOJNA ŠKODA

S koncem vojne je prišel čas za razmislek o načinih za vzpostavitev gospodarske obnove. Med tovrstne dejavnosti vodstva je spadalo tudi soočenje s posledicami vojne. Vojna škoda se je začela popisovati že mesec dni po koncu vojne, njeno končno poročilo pa je republiška komisija za vojno škodo poslala v Beograd konec septembra 1946. Škoda je bila ocenjena na 966 milijonov ameriških dolarjev. Četudi je bilo ogromno materialne škode povzročene s strani enot jugoslovanske vojske in zaveznikov, je bil dvotretjinski delež pripisan nemškemu okupatorju. Znatna škoda, ki jo je v letih 1941 do 1945 utrpelo slovensko gospodarstvo, ni bila le posledica vojaških akcij, temveč tudi brezbržnega izkoriščanja in slabega vzdrževanja proizvodnih zmogljivosti ter naravnih danosti, odpeljanih strojev, opreme, blaga in finančne dokumentacije ter odvzetih denarnih sredstev. Med vsemi gospodarskimi področji sta bila najbolj prizadeta promet in industrija. Po slovenskih ocenah je bilo v industriji bolj ali manj prizadetih 25 ali celo 45 odstotkov njenih proizvodnih zmogljivosti. Posebna komisija ministrstva za gradnje je leta 1945 ugotovila, da je bilo popolnoma uničenih 52, močno poškodovanih pa 71 industrijskih zgradb. Poleg škode v industriji in prometni infrastrukturi je potrebno omeniti še škodo v gozdarstvu in kmetijstvu, na elektroenergetskih objektih in rudnikih. Škoda je bila prijavljena tudi za več sto trgovin, gostišč in hotelov.¹

Vojne reparacije so bile eden od zunanjih virov, na katere je povojna oblast računala, pričakovanja pa so bila vseeno preveč optimistična. Zahodni zavezniki so postopek odločanja in razdelitve nemške reparacijske mase na podlagi odločitev, sprejetih na Potsdamski konferenci, najprej zapletli in zavlekli, nato pa razdeljevanje reparacij povsem ustavili. Do konca leta 1946 so sicer Jugoslovani iz nemških reparacij dobili nekaj (vojaških) tovarn in večje število strojev ter naprav, kar pa je bilo pa njihovi oceni daleč od pričakovanega deleža, ki bi ga morali prejeti. Postopek z italijanskimi reparacijami se je zavlekel do Pariške mirovne konference leta 1947, kjer je jugoslovanski delegaciji od zahtevane 1,3 milijarde dolarjev uspelo iztržiti le nekaj več kot 100 milijonov dolarjev. Madžari so že v letu 1945 začeli z

---

¹ Prinčič, *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945-1991*, str. 18-21

odplačevanjem reparacij v naturi, pri čemer so kazali očitno namero, da ta postopek čimbolj podaljšajo.²

2.2. ODLOČILNA VLOGA KOMUNISTIČNE PARTIJE: IDEOLOŠKA PODLAGA GOSPODARSKE OBNOVE

Za jugoslovanske komuniste konec vojne ni pomenil tudi konca revolucije, ampak njeno nadaljevanje, zato je njihovo vodstvo razglasilo, da je najpomembnejši cilj pripeljati jugoslovansko družbo do višje, socialistične razvojne stopnje.³ Po njihovem prepričanju je moral biti tempo gospodarskih sprememb čim hitrejši, saj je prav od tega odvisen propad ali »neomejena vladavina socializma in njegovega gospodarskega sistema.«

Temeljno načelo boljševidnega upravljanja socialističnega gospodarstva, ki mu je sledila tudi jugoslovanska povojna oblast, je bil, da je potrebno »vsak gospodarski pojav ocenjevati politično«. Zato je bilo potrebno zagotoviti enotnost političnega in gospodarskega vodstva, kar so uresničili s personalno unijo med državno-partijskimi in gospodarsko-upravnimi telesi. To je pomenilo, da so sekretarji in člani partijskih birojev in komitejev postali hkrati tudi ministri, predsedniki gospodarskih svetov, planskih in drugih komisij in organov ter direktorji podjetij. Tako je partija postala odločilen dejavnik v proizvodnem procesu, njena organizacija pa orodje in sredstvo za upravljanje gospodarstva. Izhajali so iz predpostavke, da s »starimi kadri socializma ni mogoče graditi«. Sklenili so, da je treba vse gospodarske organe sestaviti na novo, pri čemer je bila med merili za izbiro in imenovanje novih funkcionarjev na prvem mestu njihova zanesljivost in pripadnost Komunistični partiji Jugoslavije (v nadaljevanju KPJ). Predsedstvo Narodne vlade Slovenije je že 21. maja 1945 v svoji okrožnici zapisalo *»Brez izčrpnih političnih in strokovnih karakteristik ne bo mogoče temeljito pretehtati, komu poverimo neko delo. Sedaj je treba vzgojiti vodeči kader na vseh področjih javne uprave. V ta aparat morajo predvsem priti ljudje, ki so do dna prežeti moralno-političnih osnov naše borbe. Samo ta kader bo znal čuvati pridobitve naše domovinske vojne.«*⁴

---

² Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, str. 19

³ *Ibid.*, str. 36

⁴ Prinčič, *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945-1991*, str. 31-32

2.2.1. Cilj: kapitalna izgradnja

V obdobju takoj po 2. svetovni vojni, ko je KPJ imela vse vaje oblasti v svojih rokah, se je začelo snovanje t.i. gospodarske obnove. Pravzaprav se je ta proces začel že leta 1944, v okviru priprav na prevzem oblasti. Po načrtu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (v nadaljevanju SNOS) naj bi obnova potekala v dveh etapah. Prvo so zaradi vsesplošnega pomanjkanja imenovali »etapa zasilne improvizacije« ali »etapa zasilnega krpanja«. V tem času naj bi se obnovilo prizadevanja za obnovo industrijskih podjetij, cest, železnic in pristanišč. Večino teh del naj bi opravila obrtna podjetja. Tej etapi naj bi sledila kratka vmesna etapa »montažnega planiranja«, po njej pa naj bi se začela načrtna obnova.⁵ V celotnem procesu pa je imela industrija izjemen pomen. Nova oblast je namreč sledila sovjetski razvojni teoriji, ki je temeljila na centralistično urejenem planskem gospodarstvu in krepitvijo industrializacije.⁶

Že v prvih obnovitvenih osnutkih je bilo določeno, da mora biti obnova časovno čimkrajša. *»Šele ko bomo končali obnovo, bo prišel močan elan za ustvarjanje nečesa višjega,«* je Josip Broz decembra 1945 razlagal ministrom za gradnje. Prav v tem obdobju je partijski vrh začel vrsto aktivnosti, s katerimi je hotel v naslednjem letu ločiti obnovo podeželja od obnove industrijske in prometne infrastrukture. Glede prve so se odločili, da jo povsem prepustijo republikam. Za drugo, ki naj bi se končala do konca leta, so zadolžili zvezno plansko komisijo in posamezna ministrstva. Posebno velike pristojnosti je takrat dobilo zvezno gradbeno ministrstvo. Bilo je namreč pooblaščen za izdelavo državnega gradbenega načrta, usmerjanje celotne gradbene dejavnosti ter nadzor nad delom republiških gradbenih ministrstev.⁷ Zvezna vlada se je držala kriterija, da se smejo obnavljati le tista podjetja, katerih proizvodnja je bila nujna za zadovoljevanje žgočih trenutnih potreb, in podjetja, katerih proizvodnja je bila predvidena za nosilko prihodnjega gospodarskega razvoja.⁸ Po sovjetskem zgledu naj bi obnovo vodili iz enega centra na podlagi podrobnega in usklajenega načrta, po polni mobilizaciji lastnih virov in sredstev. Slednje naj bi zagotovila notranja in zvezna posojila,

---

⁵ Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, str. 16

⁶ Prinčič, *Slovenski razvojni načrti v drugi Jugoslaviji – od jugoslovanskega k slovenskemu gospodarstvu, v: Od kapitalizma do kapitalizma*, str. 263

⁷ Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, str. 17

⁸ *Ibid.*, str. 18

zaplenjeno premoženje, reparacije in pomoč, ki jo je nudila UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration).⁹

Splošne smernice takratnega vodstva so temeljile na vnovični povezavi pretrganih prometnih poti, obnovi industrijske in kmetijske proizvodnje, vzpostavitvi učinkovite finančne službe in preskrbovalne organizacije, oblikovanju novega odnosa do dela in uveljavitvi »integralnega« gospodarskega interesa zvezne države. Predvsem je za prvo obdobje povojne kapitalne izgradnje bistvena enostranska industrializacija, ki je predpostavljala hitrejši razvoj ključnih panog težke industrije, ki so ustvarjale energetske vire, polizdelke ali proizvodjalna in prometna sredstva. Težka industrija, sploh metalurgija in strojna industrija, je bila osnovni člen gospodarskega načrta.¹⁰

Močna naravnost k čimhitrejši obnovi gospodarstva se je odražala tudi pri oblikovanju prve slovenske vlade. Ta je bila ustanovljena 5. maja 1945 v Ajdovščini na podlagi Navodila o osnovnih načelih za ustavljanje vlad federalnih enot, ki ga je je aprila 1945 sprejelo Predsedstvo AVNOJ-a (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije) in je določalo pristojnosti vlad federalnih enot, in na podlagi Zakona Predsedstva SNOS o Narodni vladi Slovenije. Vodstvo je bilo sestavljeno na predlog Izvršilnega odbora Osvobodilne fronte in Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (v nadaljevanju CK KPS). Predsednik je postal Boris Kidrič, podpredsednik pa je bil Marijan Breclj. Večina resorjev je bila povezana prav z gospodarsko dejavnostjo. Aleš Bebler je tako vodil finančni resor, Franc Leskošek industrijo in rudarstvo, Lado Vavpetič trgovino in oskrbo, Janez Hribar poljedelstvo, Tone Fajfar gozdarstvo, Miha Kambič gradnje in Franc Snój lokalni promet. V prvotni sestavi je vlada delovala do marca 1946, ko so jo na podlagi ustave FLRJ preimenovali v Vlado Ljudske republike Slovenije (v nadaljevanju LRS).¹¹

Časopis Slovenski poročevalec je v zvezi z gospodarsko obnovo oktobra 1945 na tak način obveščal javnost: *»Ljudska fronta je mobilizirala vse ljudske sile, da bi se naša zemlja čimprej obnovila, da bi se naše gospodarstvo gradilo na načrtnem temelju. To ni program, ki bi ljudem obljubljal gradove v oblakih, ki bi jim obljubljal, da bo že jutri pri nas dobro in*

---

⁹ Prinčič, *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945-1991*, str. 22-23

¹⁰ Prinčič, *Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije (1945-1991)*, v: *Podobe modernizacije*, str. 161-162

¹¹ *Eniklopedija Slovenije*, 7. zvezek, str. 308-309

lagodno življenje, ne, to je program, ki napoveduje trdo delo, ki bo zahteval od vsakega od nas veliko požrtvovanja in odrekanja.»¹²

2.2.2. Petletka kot glavno orodje centralizacije

Uresničevanje razvojnega koncepta je po vzoru gospodarske politike Sovjetske zveze potekalo v okviru posameznih petletk. Partijski ideologi so namreč v tem pristopu videli mojstrovino načrtnosti. Sam načrt obnove, ki ga je pripravila jugoslovanska zvezna vlada, zato ni le sledil gospodarsko političnim nalogam četrte Stalinove petletke (1946-1950), ampak je želel biti celo še bolj ambiciozen. Politika je želela zgolj v nekaj letih doseči tak razvoj, da bi bila primerljiva s katerokoli srednjeevropsko državo.¹³ Zvezna vlada je svoje načrte udejanjila s predlogom zakona, ki je bil sprejet v zvezni skupščini in je določal petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva v FLRJ. Šlo je za vsedržavni plan, ki je poleg smernic za celotno državo vseboval tudi natančen program razvoja posameznih republik. Plan je uresničeval zgoraj opisani sovjetski pristop kapitalne izgradnje. Jugoslovanska oblast pa je iz sovjetske ureditve prenesla tudi princip centralno planskega gospodarstva. Zvezna vlada je republikam namreč naložila zelo natančne usmeritve o tem, kakšne cilje je treba doseči. Obravnaval je praktično vsako industrijsko panogo. Za lažjo predstavo, 24. člen Zveznega zakona je tako od LRS zahteval proizvodnjo 2.790 ton gradbenih strojev in 2.120 ton kmetijskih strojev in orodja v letu 1951, izdelavo 49 milijonov metrov bombažnih tkanin in povečanje proizvodnje električne energije na 1,3 milijarde kWh. Zvezni plan je predvideval tudi pogoždovanje 4.000 hektarov krasa in goličav.¹⁴ Predvsem pa je iz plana jasno razvidna splošna usmeritev, ki je prednostno spodbujala povečanje proizvodnje električne industrije, premoga, aluminija in drugih surovin ter poveča proizvodnjo strojev in naprav za potrebe industrializacije.¹⁵

Skupščina LRS je sprejela plan, ki je v celoti izhajal iz zveznega. V skladu z načelom centralnega plana so bile republike so bile v odnosu do zveze postavljene zgolj v vlogo uresničevalk zastavljenih ciljev. Industrija v LRS je bila tako povsem podrejena doseganju vsedržavnih ciljev, ki pa so bili, kot že rečeno, zastavljeni preveč optimistično. Plan je bilo

---

¹² Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, str. 15

¹³ Prinčič, *Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije (1945-1991)*, v: *Podobe modernizacije*, str. 162-163

¹⁴ Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, str. 32-34

¹⁵ Prinčič, *Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije (1945-1991)*, v: *Podobe modernizacije*, str. 163

potrebno dvakrat popravljati in ga v letu 1951 podaljšati za dodatno leto.¹⁶

2.2.3. Nacionalizacija

Eden od revolucionarnih ukrepov je bil tudi nacionalizacija zasebne lastnine in oblikovanje močnega državnega gospodarskega sektorja. Gre za še en ukrep, ki ga je jugoslovanska oblast prevzela od Sovjetske zveze. Sovjetska teorija je namreč temeljila na postopnosti gradnje socialistične države. Prvi fazi, strmoglavljenju buržoazno-kapitalističnega aparata, mora slediti ekonomska faza revolucije. Ekspropriacija zasebne lastnine naj bi v tem smislu omogočila razbitje kapitalističnih proizvodnih odnosov.¹⁷ Priprave na to so se začele že preden se je vojna končala. Tudi kasneje je bil proces izpeljan taktično. Enkratna nacionalizacija celotnega premoženja bi namreč sprožila prehud odpor, zato se je oblast raje odločila za postopne ukrepe. Če uporabimo izraze takratnega političnega vrha, odločili so se za postopno zadušitev zasebnega sektorja namesto njegove frontalne zadužitve.¹⁸ V povojnem času naj bi si tako oblast najprej prilastila najpomembnejše industrijske obrate, nacionalizacija malih in srednjih podjetij pa bi sledila šele v drugi fazi.¹⁹

Prvo obdobje, obdobje t.i. patriotične nacionalizacije, se je začelo že med vojno. Uradno se je zaključilo leta 1946, v resnici pa je trajalo do sredine petdesetih let. Šlo je za represivne ukrepe zoper t.i. domače in tuje protiljudske elemente, ki so imeli v praksi enak učinek, kot bi ga imela državna nacionalizacija. Ti postopki so zajeli premoženje nemških državljanov in oseb nemške narodnosti, pa tudi vseh tistih, ki so bili s sodbo civilnih ali vojaških sodišč obsojene na izgubo lastnine v korist države. V praksi je ta prva faza podržavljanja že dosegla velik obseg. Do leta 1946 je tako država obvladovala bančništvo, zavarovalništvo, zunanjo trgovino in promet ter postala lastnica precejšnjega dela obdelovalne zemlje in gozdov ter najpomembnejših podjetij. S sprejemom Zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij 5. decembra 1946 se je začelo obdobje prve nacionalizacije. Ta je omogočil podržavljanje velikih in pomembnih podjetij. Postopki so zajeli vsa veletrgovska, prometna in gradbena podjetja, velik del industrijskih in lesnopredelovalnih podjetij ter mnogo trgovin in hotelov. V letu 1948 pa je bila z zaplembo malih in srednjih podjetij zaključena še druga

---

¹⁶Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, str. 32-34

¹⁷Prinčič, *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963*, str. 16

¹⁸Prinčič, *Podržavljenje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni*, v: *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991*, str. 121

¹⁹Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, str. 23

oziroma dopolnilna nacionalizacija. Tako je 93% vseh podjetij spadalo pod državni gospodarski sektor, v zasebni lasti so ostale le manjše gostilne in obrtne delavnice.²⁰

2.2.4. Kasnejša sprememba paradigme

Če so bili v središču povojne kapitalne izgradnje predvsem elektrifikacija, obnova infrastrukture in težka industrija, je v kasnejšem obdobju pri političnem vodstvu prišlo do spremembe ciljev v zvezi z gospodarsko obnovo. Leta 1949 se je končalo triletno obdobje, v katerem je republiški vladi uspelo pospešiti obseg proizvodnje. Ta je bil za 30% večji kot v letu 1946.²¹ Velike spremembe so bile dosežene predvsem na področju težke industrije, v primerjavi z letom 1939 se je v Sloveniji npr. podvojila proizvodnja jekla.²² Ta uspeh je vladi uspел kljub škodi, ki jo je gospodarstvo utrpelo zaradi informbirojevskega spora. FLRJ je namreč ravno s Sovjetsko zvezo, Madžarsko, Poljsko in Češkoslovaško republiko sklenila pomembne trgovske sporazume in sporazume o dolgoročnih naložbah. Petletni plan so načeti politični odnosi zelo skrhali, ker je trgovina s temi državami za FLRJ pomenila več kot polovico blagovne menjave s tujino.²³

Slika 1: Panoramska fotografija Litostroja v Ljubljani, simbol težke industrije

Tudi zaradi ideološkega odmika od Sovjetske zveze pa se je v letih 1949-1951 dogmatska partijska miselnost, po kateri je morala država usmerjati gospodarsko življenje, začela nekoliko mehčati. Bolj se je upoštevala vloga podjetij in zakonitosti blagovne proizvodnje. Ta sistem je omogočil gospodarsko rast, ki je bila najhitrejša prav v industriji (15% skok v letu

²⁰Prinčič, Podržavljenje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991*, str. 123-127

²¹Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, str. 84

²²Klemenčič, *Gospodarjenje v socializmu*, str. 19

²³Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi jugoslaviji*, str. 35; Prinčič, *Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije (1945-1991)*, v: *Podobe modernizacije*, str. 168

1953 in 11,1% v naslednjih šestih letih), pa tudi naraščanje zaposlenosti, kupne moči in izboljšanje kakovosti ter izbora produktov.²⁴ Leta 1955 je dokončno prišlo do odmika od politike, ki je zagovarjala prednostni razvoj težke industrije in elektrogospodarstva. S tem je bil gospodarski razvoj bolj uravnotežen, več spodbud in investicij so namreč dobile tudi druge industrijske panoge, posledično pa sta se osebna poraba in življenjska raven dvignili.²⁵

---

²⁴Prinčič, *Slovensko gospodarstvo v drugi jugoslaviji*, str. 43-44

²⁵*Ibid.*, str. 45; Prinčič, Slovenski razvojni načrti v drugi Jugoslaviji – od jugoslovanskega k slovenskemu gospodarstvu, v: *Od kapitalizma do kapitalizma*, str. 273

3. SEŽANA KOT DEL CONE A JULIJSKE KRAJINE

3.1. CONA A IN CONA B JULIJSKE KRAJINE

Vojaški manever, ki je pomembno zaznamoval zgodovino tega geografskega področja, se je zgodil 1. maja 1945, ko je četrta jugoslovanska armada vkorakala v Trst.²⁶ Jugoslovanska zmaga ni bila popolna, saj je že naslednji dan tja prispela divizija 8. novozelandske armade na poziv britanskega premierja Churchilla, da postavi »nogo med vrata«. Približeval se je konec vojne, z njim pa so se začeli kazati prvi znaki nove blokovske delitve. Nadaljnji dogodki so se odvijali z izredno hitrostjo. To je botrovalo podpisu beograjskega sporazuma 9. junija 1945, ki je sporno primorsko ozemlje razdelil na dve vojaški zasedbeni območji. Cona A JK je prešla pod ZVU, cona B JK pa pod Vojaško upravo Jugoslovanske armade (v nadaljevanju VUJA). Pod cono A JK je spadalo širše območje Trsta, demarkacijska črta je zajemala Sežano s svojo okolico in nato potekala proti severu ob železniški progi ki povezuje Trst in Gorico in naprej po dolini reke Soče. Na jugu Istre je cona A JK zajemala tudi Pulj, ki je bil s tem posledično odrezan od ostale Istre.²⁷ Demarkacijska črta je poznana tudi pod imenom Morganova linija po ameriškem generalu Williamu D. Morganu.²⁸ Za obdobje dveh let, do leta 1947, ko je prišlo do priključitve Ljudski republiki Sloveniji, je bila tako Sežana pod ZVU. V naslednjih poglavjih bom zato orisal tudi grob pregled gospodarske situacije v coni A JK v tem kratkem časovnem obdobju.

3.1.1. Organizacija zavezniške vojaške uprave

Zavezniška vojaška uprava, z uradnim nazivom ZVU 13. Korpusa²⁹ je svojo organizacijo lokalne uprave postavila na podlagi Splošnega ukaza št. 11, z naslovom Krajevna uprava. Ukaz je bil sprejet 11. avgusta 1945.³⁰ Temeljne institucije so bile organizirane po zgledu italijanske teritorialne ureditve, kot so delovale do kapitulacije Italije leta 1943. Cona je bila razdeljena na Tržaško in Goriško okrožje, dislociran teritorij Pulja z okolico se je smatral kot občina, kjer pa so organi imeli okrajna pooblastila.³¹ Okrožja so se delila na okraje, te pa na

---

²⁶ Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, str. 49.

²⁷ Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, str. 80

²⁸ Enciklopedija Slovenije, 7. zvezek, str. 218

²⁹ Gombač, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947, str. 20

³⁰ Vidmar, Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja, str. 113

³¹ Ibid., str. 114

občine. Sedež Julijske krajine je bil v Trstu, kjer mu je poveljeval guverner Harold Alexander. Predsednik okrožja (Area President) je bil neposredno odgovoren ZVU. Imenovan je bil s strani višjega civilnega častnika. Vse vodilno osebje v tem uradu je prav tako imenovala ZVU. Okrožni svet (Area Council) je v Trstu štel 14 članov, svet za Goriško pa 17. Člani so bili imenovani s strani okrožnega komisarja, zastopali so narodnostne, politične in gospodarske sloje prebivalstva v okrožju. Svet je deloval zgolj kot organ posvetovalne narave.³² Na nivoju okraja so bili ustanovljeni okrajni odbori, ki so bili prav tako zgolj posvetovalnega značaja in brez vpliva na delo občin. Pravico oblikovanja in imenovanja odborov je imel okrožni komisar.³³ Občinam je načeloval predsednik občine (Communal President) s pristojnostmi župana (Mayor). Imenoval ga je okrožni komisar, ki je tudi ustanavljal odseke v uradu predsednika občine in praviloma po predsedniku okrožja nameščal vse uslužbence. Vsaka občina je imela svet (Communal Council), ki je štel od 4 do 12 članov, odvisno od števila prebivalcev v občini. Člani so bili imenovani s strani okrožnega komisarja. Tako kot na ostalih podnivojih je imel tudi v občinah svet samo posvetovalen značaj. V okviru občine je delovalo še nekaj komisij, npr. za stanovanjske zadeve, za obrtna dovoljenja, davčna komisija, odbor za obnovo, itd.³⁴ Teritorialno so bile občine razdeljene kot za časa italijanske vladavine, je pa Splošni ukaz št. 11 predvidel možnost združevanja občin. Tako je iz bivših občin Sežana, Tomaj, Dutovlje, Repentabor in Lokev nastal en sam upravni organ s sedežem v Sežani. Na območjih, kjer je prebivalo večinoma slovensko prebivalstvo, je bilo potrebno na novo vzpostaviti administrativni aparat, za razliko od mest Trsta in Gorice, kjer se je ohranila administracija iz časa fašistične vlade.³⁵

Kadrovska politika zaposlovanja v upravi je načeloma temeljila na izbiri apolitičnih in nepristranskih kadrov. Večina zaposlenih v upravi je bila italijanskega porekla. Izgovor, da niso zaposlovali Slovencev, je bil, da so ti premalo izobraženi in premalo kvalificirani za tovrstne naloge. Sprva je bilo sicer za sprejem v državno službo zahtevano italijansko državljanstvo, kar pa je bilo odpravljeno s Splošnim ukazom št. 19 z dne 13. oktobra 1945. Zanimivo je dejstvo, da so za kadre raje izbirali slovenske emigrante, ki so se v cono A JK zatekli pred novo oblastjo v Jugoslaviji.³⁶ To dejstvo kaže, da so bili organi ZVU nenaklonjeni kadrom, ki so bili »okuženi« s komunistično mentaliteto.

---

³² *Ibid.*, str. 115

³³ *Ibid.*, str. 115

³⁴ *Ibid.*, str. 116

³⁵ *Ibid.*, str. 118

³⁶ *Ibid.*, str. 119

3.2.ORGANIZACIJA POKRAJINSKEGA NARODNOOSVOBODILNEGA ODBORA ZA SLOVENSKO PRIMORJE IN TRST

Na osvobojenem ozemlju je narodnoosvobodilno gibanje razvilo svojo administracijo oziroma t.i. ljudsko oblast. Krovna organizacija tega sistema je bil Slovenski narodnoosvobodilni svet, ki se je organiziral kot slovenski parlament. Nižji organi ljudske oblasti so bili pokrajinski, okrožni, okrajni in krajevni narodnoosvobodilni odbori (v nadaljevanju NOO).³⁷ Po sklepu CK KPS z dne 24. maja 1944 naj bi upravno shemo Slovenskega primorja sestavljalo pet okrožij z ustreznim številom okrajev. Po tej ureditvi se teritorij deli na Severnoprиморsko, Srednjeprimorsko, Zahodnoprиморsko, Južnoprиморsko in Tržaško okrožje, omejeno predvsem na mesto Trst. Sežanski okraj je spadal v Srednjeprimorsko okrožje.³⁸ Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (v nadaljevanju PNOO) je bil formalno ustanovljen 15. septembra 1944.³⁹ Kasneje so organizirali široko administrativno dejavnost z odseki, oddelki, komisijami in referenti, ki so delovali znotraj okrožnih in okrajnih NOO. Z namenom, da bi pokrajinski odbor uskladil delovanje s SNOS, so se vzpostavili odseki in imenujejo njihovi načelniki. Odseki so med drugim pokrivali področja gospodarstva, prehrane, gozdarstva, zdravstva, obnove itd.⁴⁰ Vsa razvejana administracija je služila kot temelj povojne vzpostavitve oblasti.

Z osvoboditvijo Slovenskega primorja je prišlo do teritorialne reorganizacije PNOO. Po novi ureditvi iz dne 6. maja 1945 so bila osvobojena območja razdeljena na Tržaško in Goriško okrožje ter avtonomno mesto Trst. Sedež PNOO je deloval v Trstu, v palači na Piazza Grande, njegov predsednik pa je bil pisatelj France Bevk.⁴¹ Ta situacija ni obveljala veliko časa, že v roku enega meseca je zgoraj omenjeni beograjski sporazum osvobojeno primorsko ozemlje ločil na dve teritorialni coni, cono A in cono B JK. Na podlagi sporazuma je jugoslovanska armada zapustila zahodno cono, z izjemo odreda 2000 mož, nastanjenih na goriškem Krasu pod zavezniškim poveljstvom.⁴² Zaradi nove demarkacijske črte pa se je morala prejšnja teritorialna organizacija narodnoosvobodilnega odbora spremeniti. V Tržaškem okrožju se je število NOO iz začetnih 9 zmanjšalo na 4 okraje. Tako so delovali Okrajni NOO Milje – Dolina, Okrajni NOO Nabrežina, Okrajni NOO Sežana in Okrajni NOO

---

³⁷ Gombač, *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947*, str. 23

³⁸ *Ibid.*, str. 26-27

³⁹ *Ibid.*, str. 28

⁴⁰ *Ibid.*, str. 29-30

⁴¹ Vidmar, *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja*, str. 80, 85

⁴² *Ibid.*, str. 99

Tržič.⁴³ Na podlagi že prej omenjenega Splošnega ukaza št. 11 o krajevni upravi se NOO odvzame vse pristojnosti civilne oblasti. V desetem členu ukaza je bilo namreč zapisano, da noben drug odbor, svet ali skupina, razen tistih, ki so bili imenovani od ZVU, nima nikakršne upravne, zakonodajne ali izvršilne oblasti.⁴⁴ Izjemoma je ZVU dovolila upravljanje NOO v okraju Sežana in Brda, vendar pod njihovim nadzorstvom. Tako delovanje za navedena okraja je obstajalo do decembra 1945.⁴⁵ V sežanskem NOO so največ pozornosti namenili obnovi porušenih in požganih domov, pomoč interniranim osebam in sociali. Homogenost slovenskega prebivalstva je bila v okviru Tržaškega okrožja prav tu najvišja. V sežanskem okraju je namreč živelo 7.550 Slovencev in 113 Italijanov. Slovenci so že zaradi pozitivne rešitve nacionalnega vprašanja podpirali ljudsko oblast in priključitev k Jugoslaviji.⁴⁶

3.3.STANJE GOSPODARSTVA V CONI A JULIJSKE KRAJINE

Zapuščina vojne na področju gospodarstva v novoustanovljeni coni A JK se ni bistveno razlikovala v primerjavi s širšim prostorom. Številni proizvodni obrati so bili porušeni ali poškodovani, pretrgane so bile prometne zveze, prekinjene ekonomsko finančne povezave. Ladjedelnice, ki bi lahko obratovale, so bile brez pogodb, industrija brez surovin, rezervnih delov in energije, kar je vplivalo na visoko brezposelnost.⁴⁷ Na podeželju, predvsem na njegovem slovenskem delu, je bilo veliko objektov porušenih. Številna kmečka gospodarska poslopja in obrtne delavnice so bile uničene, uničeni so bili mnogi vinogradi in sadovnjaki. Najakutnejši problemi so tako bili prav preskrba, obnova zvez, obnova naselij, in stanovanjskih hiš, obnova industrijskih objektov in naprav, brezposelnost in pomanjkanje domačih virov financiranja.⁴⁸ Največ denarja iz programa pomoči se je stekalo za obnovo v vojni porušenih naselij, cestne infrastrukture, javnih zgradb, itn.

ZVU je gradbena dela oddajala na licitacijah. Večino del so dobila velika italijanska gradbena podjetja, v razmerju s slovenskimi izvajalci je bil delež kar 90%. Tega podatka pa ne smemo razumeti kot onemogočanje slovenstva, Slovenci takrat niso razpolagali z veliki gradbenimi podjetji, prav tako med njimi ni bilo veliko strokovnega kadra in kapitala. Slovenci so imeli v

---

⁴³ Gombač, *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947*, str. 43-44

⁴⁴ *Ibid.*, str. 49

⁴⁵ *Ibid.*, str. 52

⁴⁶ *Ibid.*, str. 119

⁴⁷ Vidmar, *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja*, str. 206

⁴⁸ *Ibid.*, str. 207

najboljšem primeru obrtniška podjetja in so v gradbenih delih predstavljali dovršen del delovne sile.⁴⁹

Prva skrb ZVU pa je bila preskrba prebivalstva s hrano in preskrba z energenti za gospodinjstva in industrijo. ZVU je v ta namen črpala sredstva iz programa pomoči Organizacije Združenih narodov Prevention of Disease and Unrest (Preprečevanje nalezljivih bolezni in nemirov). Omenjeni program v prvi fazi delovanja ni predvideval posegov na področje gospodarstva, kasneje pa so se pri ZVU odločili, da program razširijo tudi na financiranje in rehabilitacijo industrije.⁵⁰

3.3.1. Zunanja trgovina

Trgovina je večinoma potekala med conama A in B JK. Pravni okvir za delovanje ZVU na področju trgovine med conama sta bila beograjski in devinski sporazum. Slednji je bil sklenjen z namenom, da se natančno določi podrobna vprašanja iz beograjskega sporazuma. V njem je med drugim zapisano da *»se mora naravno ekonomsko gibanje čez črto nadaljevati in naj bo podvrženo nadzoru le, če je potrebno preprečiti nedovoljeni promet blaga.«* Za izdelavo načrta izmenjave energije ter industrijskih, rudnih in kmetijskih dobrin pa je devinski sporazum predvidel ustanovitev skupnega gospodarskega odbora (Joint Economic Committee).⁵¹

Trgovinski promet, ki je potekal čez Morganovo linijo, je bil v porastu. Uvoz iz cone B JK je maja 1946 znašal 79,466.000 lir naslednje leto pa že 494,249.613 lir. Izvoz v cono B JK in Jugoslavijo pa je maja 1946 znašal 69,535.000 lir, naslednje leto pa porastel na 266,264.215 lir.⁵² Uvoz iz cone B JK je sestavljalo v prvi vrsti blago t.i. prve kategorije (90%): stavbni in rezani les, premog, oglje, drva, ribje konzerve itd., manj pa blago druge kategorije (10%): vino, školjke, ekstrakt kave, sadni sokovi itd. V cono B JK in Jugoslavijo pa so večinoma izvažali industrijske stroje, tovarne vagone, motorna vozila in rezervne dele.⁵³

---

⁴⁹ *Ibid.*, str. 113

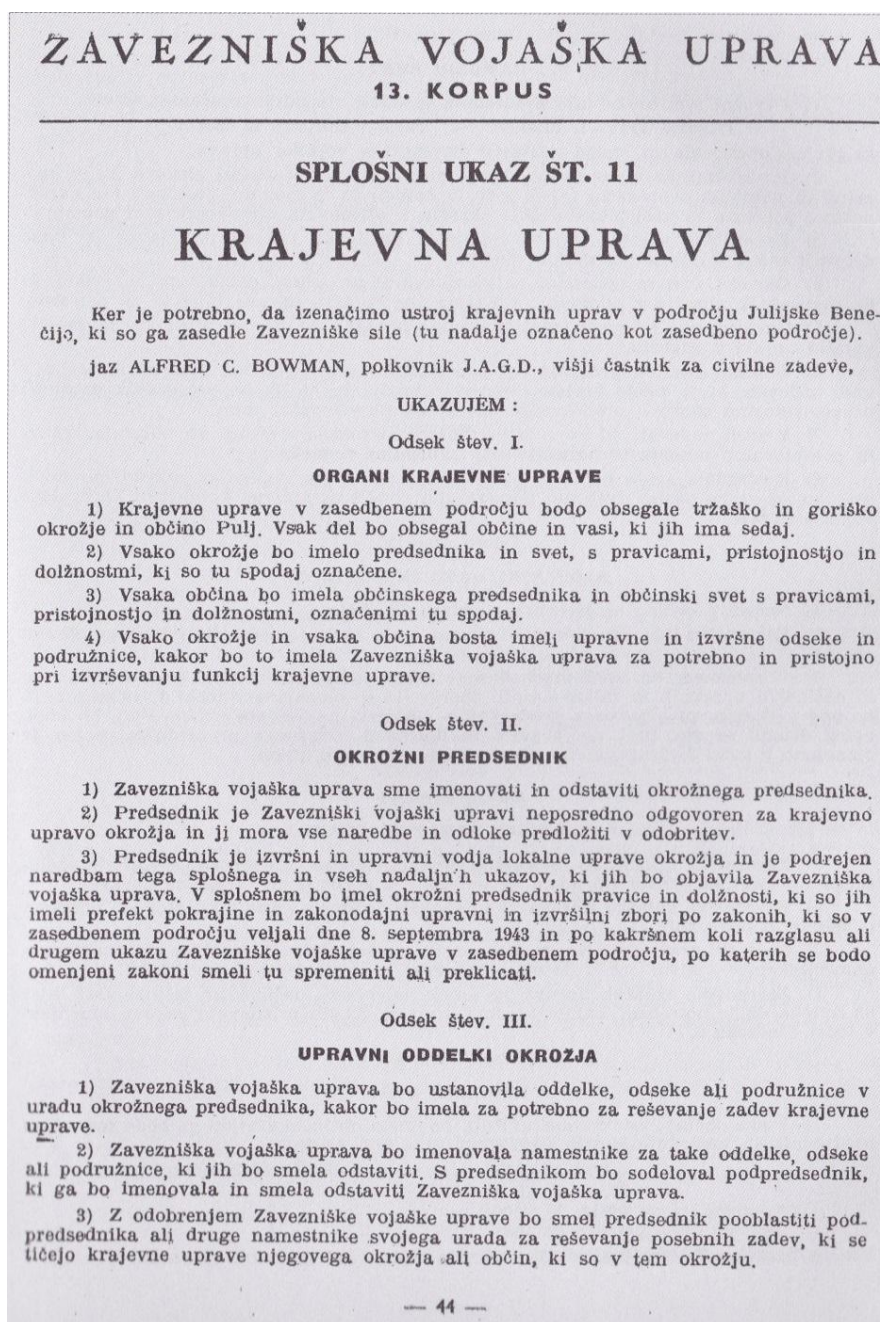
⁵⁰ *Ibid.*, str. 207

⁵¹ *Ibid.*, str. 218

⁵² *Ibid.*, str. 219

⁵³ *Ibid.*, str. 220

Slika 2: Splošni ukaz št.11, ZVU 13. Korpusa⁵⁴

3.3.2. Javna dela

Stanje v povojnem obdobju je močno zaznamovala tudi visoka brezposelnost. Po podatkih glavnega štaba ZVU za november 1945 za cono A Jk je bilo v tržaškem okrožju 21.223 brezposelnih, v goriškem okrožju 3.510, v puljskem pa 3.003. Skupno je bilo torej 27.736

ljudi brez zaposlitve. ZVU je zato organizirala in izvajala javna dela z različnimi načrti in programi. Dela so zajemala opravila kot so odstranjevanje eksplozivnih teles, obnova v vojni porušeni naselij, stanovanjskih hiš, in javnih zgradb. ZVU je pripravila tudi načrte za pogozdovanje in obnovo pašnikov na Krasu, za izsuševanje in namakanje zemljišč na območju Gradišča in Gradeža in nazadnje tudi načrte za novogradnje cest in stanovanj. Javna dela je vodil Odsek za javna dela (Public Work Division) v glavnem štabu ZVU.⁵⁵

---

⁵⁵ *Ibid.*, str. 169-170

4. GOSPODARSTVO V SEŽANSKEM OKRAJU PO PRIKLJUČITVI LJUDSKI REPUBLIKI JUGOSLAVIJI

4.1.KRATEK PREGLED GOSPODARSTVA NA SEŽANSKEM KRASU V OBDOBJU PRED 2. SVETOVNO VOJNO IN POVOJNE SPREMEMBE

Dva toka dogajanj, ki sta krajino Krasa v gospodarskem pa tudi v širšem smislu zaznamovala v drugi polovici 19. stoletja, sta nedvomno dograditev južne železnice v letu 1857 in pogozdovanje. Prva je sicer kraškemu prebivalstvu v času gradnje prinesla dober zaslužek na račun tujcev, ki so delali na gradbišču, ter odprtja velikega števila delovnih mest za lokalno delovno silo.⁵⁶ A njeno dokončanje je pomenilo tudi zmanjšanje pomena cestnega prevoznitstva, zaradi česar je veliko domačinov izgubilo delo. To je pospešilo izseljevanje kraškega prebivalstva v Trst. Konec 19. stoletja je zaznamovalo tudi pogozdovanje, leta 1881 je bil sprejet zakon o pogozdovanju. Proces pogozdovanja je temeljito spremenil kraško krajino. Tudi tako je pašna živinoreja vse bolj prehajala v hlevsko. Konec 19. stoletja je temeljna gospodarska panoga vsekakor ostajalo kmetijstvo.⁵⁷ Prevladovala sta živinoreja in poljedelstvo, ki sta pomenila osnovo za preživetje tukajšnjega prebivalstva. Vinogradništvo se je začelo resneje razvijati in dobivati današnjo podobo šele v zadnji četrtini 20. stoletja.⁵⁸ Kmetijski pridelki so bili predmet vsakodnevne trgovine s Trstom. Predvsem mleko pa tudi druge pridelke so ženske dnevno vozile v Trst. Konec 19. stoletja so približno dvajsetkilometrsko pot opravile peš, na prelomu stoletja so si že pomagale z vozički, kasneje tudi s kolesi.⁵⁹

Ostale gospodarske panoge v času pred 2. svetovno vojno skoraj niso bile razvite. Izjema je kamnoseštvo. Konec 19. stoletja je imela praktično vsaka kraška vas vsaj manjši kamnolom, v katerem so pridobivali kamenje za zidavo, strešno kritino in kamnoseško umetno obrt. Izjemna kakovost kamna je botrovala dejstvu, da so ga v obdobju med obema vojnama izvažali predvsem v Italijo, pa tudi na Češko.⁶⁰

---

⁵⁶ Cencič, *Življenje na Krasu v preteklosti*, str. 25

⁵⁷ Svoljšak, *Zgodovinski prerez Krasa s posebnim ozirom na vplive njegovih naravnih danosti na življenje*, v: *Kras – voda in življenje v kamniti pokrajini*, str. 268-269

⁵⁸ Cencič, *Življenje na Krasu v preteklosti*, str. 76-77

⁵⁹ *Ibid.*, str. 93

⁶⁰ *Ibid.*, str. 94-97

Konec 2. svetovne vojne je za kraško gospodarstvo prinesel korenite spremembe. Področje okraja Sežana je bilo ob priključitvi k Jugoslaviji po pariški mirovni konferenci tako rekoč čez noč amputirano od velikih centrov kot so Trst, Gorica in Tržič, kar je predstavljalo veliko težavo tudi na področju gospodarstva. Slovenska periferija teh mest je bila agrarno naravnana in, kot je že bilo omenjeno, brez vsakršne proizvodne baze. Industrija na Krasu do povojnih let praktično ni obstajala. Nova oblast je zato pristopila k reševanju obnove prometnih zvez, k osnovanju proizvodnih in uslužnostnih storitev, obnovi javnih zgradb, itd. OLO Sežana je bil ustanovljen 23. februarja 1947 z združitvijo okrajev Sežana, Komen in Hrpelje-Kozina. Sežana je bila takrat še vedno pod upravo anglo-ameriške vojske, zato je do priključitve Jugoslaviji 15. septembra 1947 sedež pripadal Hrpeljam. Že pred priključitvijo FLRJ je bilo zaradi potrebe po obnovitvi porušenih poslopij ustanovljeno Okrajno gradbeno podjetje. Iz istega razloga je sledila ustanovitev Okrajnega mizarskega podjetja. Obe podjetji sta imeli sedež v Divači.⁶¹

Pred priključitvijo sežanskega okraja Jugoslaviji sta v njem delovali zgolj dve podjetji, in sicer Rudnik črnega premoga Timav v Vremskem Britofu⁶² in Kraški Marmor s sedežem v Vrhovljah blizu Sežane. Rudnik je bil tako kot ostali rudniški obrati v novi državi direktno pod upravo federativne vlade, Kraški marmor pa kot del republiškega podjetja Industrija naravnega in umetnega kamna Ljubljana, ki je tudi upravljala kamnolome v vaseh Kopriva, Kazlje, Škrbina, Gorjansko in Col.⁶³ Ostale proizvodne in industrijske dejavnosti so se začele razvijati šele po uradni priključitvi FLRJ in so predstavljene v nadaljnjih podpoglavjih.

4.2.DEMOGRAFSKI KAZALCI

Po površini je sežanski okraj obsegal 876 kvadratnih km⁶⁴ in imel 33.247 prebivalcev. V povprečju je na kvadratni kilometer živelo 28 oseb, kar je okraj uvrščalo na dno republiške lestvice gostote poseljenosti.⁶⁵ Popis prebivalstva iz leta 1948 potrjuje dejstvo, da je bila struktura prebivalstva na Slovenskem v veliki večini agrarna. Podatki za sežanski okraj pričajo, da je bil delež kmečkega prebivalstva dvotretinjski.⁶⁶ V primerjavi z ostalo državo

---

⁶¹ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 163

⁶² *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 42

⁶³ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 162

⁶⁴ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 5

⁶⁵ Kobal, Nekaj števil o prebivalstvu sežanskega okraja, v: *Slovenski Jadran* 27.3.1953, str. 5

⁶⁶ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 11

(48,9% kmečkega prebivalstva)⁶⁷ je bil ta delež še višji in priča o splošni zaostalosti obravnavanega okolja. Neugodno razmerje se kaže tudi pri podatkih o posameznih starostnih skupin. Delež starejših od 45 let je bil v sežanskem okraju višji od republiškega in zveznega. Sežanski ljudski odbor je izrazil zaskrbljenost, da taka struktura prebivalstva ogroža vitalnost okraja.⁶⁸ Vzroki za tako stanje so bili nizka nataliteta in visoka umrljivost dojenčkov v starosti do 1 leta. Za današnje čase nepredstavljen podatek kaže, da je na 1.000 živorojenih otrok v roku enega leta umrlo kar 105 otrok.⁶⁹ Že na podlagi tega podatka si je mogoče ustvariti sliko splošnega pomanjkanja, ki je vladala v obravnavanih krajih. Poleg naravnih vzrokov je potrebno omeniti tudi izseljevanje na podlagi političnega nestrinjanja ali pa zaradi socialno-ekonomskih vzrokov. Letni prirastek v okraju je znašal 0,72%.⁷⁰

Tudi nizka izobraženost prebivalstva odraža splošno nerazvitost okraja. Delež nepismenih je znašal 6%, največji je bil pri starejših od 55 let (16,10%).⁷¹ Nekaj več kot petina prebivalstva je bila brez osnovnošolske izobrazbe, z njo pa 74%. Nižjesrednješolsko izobrazbo je imelo le 3% populacije, dokončano srednješolsko pa 1%. Z univerzitetno izobrazbo je bil le vsak petstoti prebivalec okraja. V Sloveniji je bil tisti čas univerzitetno izobražen vsak 178. prebivalec.⁷²

---

⁶⁷ Površina ozemlja, gospodinjstva in prebivalstvo, popisi 1921-2002, URL: https://www.stat.si/letopis/2007/04_07/04-02-07.htm?jezik=si

⁶⁸ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 16

⁶⁹ *Ibid.*, str. 15

⁷⁰ Kobal, Nekaj števil o prebivalstvu sežanskega okraja, v: *Slovenski Jadran* 27.3.1953, str. 5

⁷¹ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 15

⁷² *Ibid.*, str. 17

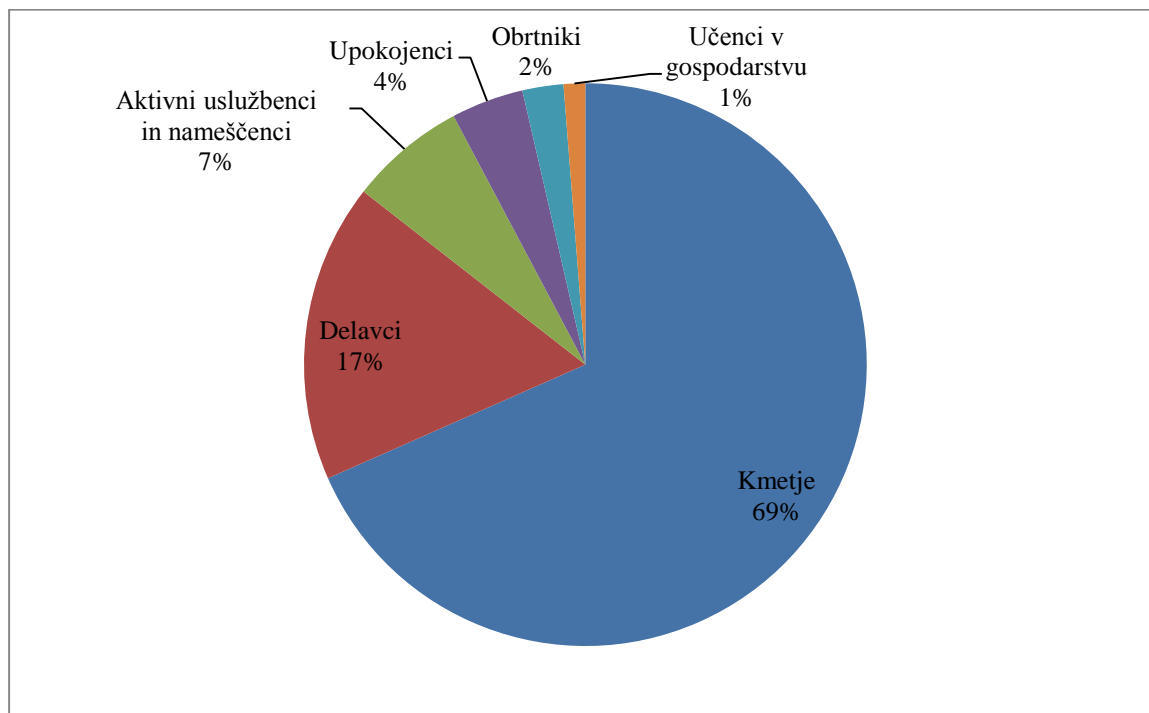
Spodnja tabela prikazuje deleže starostnih skupin v sežanskem okraju v primerjavi s povprečjem v LRS in FLRJ za leto 1948.⁷³

Tabela 1: Starostna struktura prebivalstva⁷²

Starostna skupina	V odstotkih od vsega prebivalstva		
	Okraj Sežana	LRS	FLRJ
0-4 let	7,5	9,5	9,6
5-9 let	7,9	9,3	8,6
10-14 let	9,6	9,6	8,4
15-24 let	17,9	19	16,3
25-34 let	12	12	15
35-44 let	14,1	14,5	13,5
45-54 let	11,8	11,2	11,6
55-64 let	9,3	7,6	9,1
65-79 let	8,6	6,4	7
Nad 80 let	1,3	0,9	0,9

Naslednji graf prikazuje deleže prebivalstva v okraju glede na njihov poklic. Iz grafa je jasno razvidna pretežno agrarna sestava prebivalstva.⁷⁴

Graf 1: Poklicna sestava prebivalstva⁷³

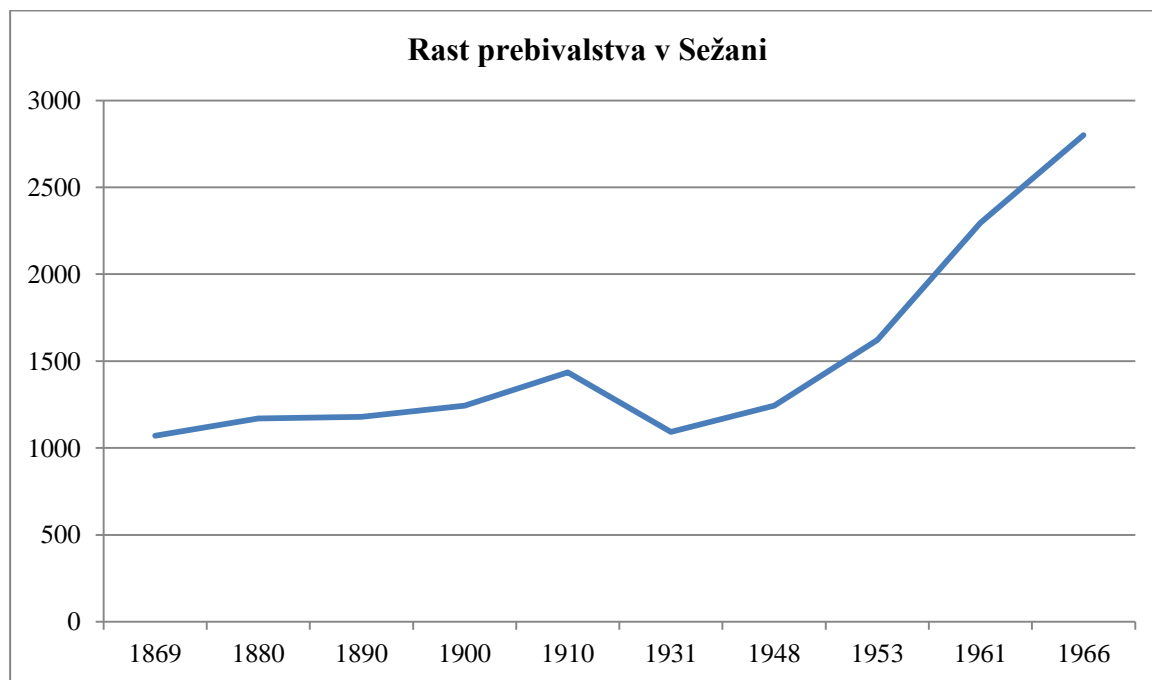

⁷³ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 15

⁷⁴ Kopal, Nekaj številok o prebivalstvu sežanskega okraja, v: *Slovenski Jadran* 27.3.1953, str. 5

Če se osredotočimo na mesto Sežana, ki je ta status pridobila leta 1952⁷⁵ ugotovimo, da se je število prebivalcev od leta 1948 do 1953 povečalo iz 1.244 na 1.621, do leta 1961 pa se je povojna številka skoraj podvojila na 2.295. Zanimiv je popis iz leta 1953, ki navaja strukturo prebivalstva glede na njihov status. Delovno aktivnih je bilo 772 oseb, od tega je bilo največ zaposlenih v upravi (279).⁷⁶ Spodnji graf prikazuje opisano demografsko rast.⁷⁷

Graf 2: Rast prebivalstva v Sežani⁷⁶

4.3. INFRASTRUKTURA IN INVESTICIJE

4.3.1. Preskrba z vodo

Tema, ki si zagotovo zasluži svoje poglavje je problematika o težavah z oskrbo pitne vode. Oskrba prebivalstva in gospodarskih subjektov z vodo je ključnega pomena v smislu nadaljnjega razvoja, kar pa je na Krasu ob pomanjkanju vodnih virov predstavljalo veliko težavo. Konkretna primera ustanov v Sežani, ki pred vzpostavitvijo vodovoda nista mogli normalno obratovati, sta Bolnišnica za tuberkulozne bolezni in mlekarna, o katerih bo sicer

⁷⁵ Enciklopedija Slovenije, 11. zvezek, str. 63

⁷⁶ Narodna Republika Slovenija, URL: http://www.stat.si/publikacije/popisi/1953/1953_4_03.pdf

⁷⁷ Krajevni leksikon Slovenije, I. zvezek, str. 198

napisano več v nadaljevanju. Na področju celotnega okraja pa so bile potrebe po vodi ob ugodnih vodnih rezervah krite komaj 75%.⁷⁸

Prvi vodovod je bil na tem področju zgrajen v času 1. svetovne vojne. Bil je zgrajen za potrebe vojske in je pokrival le severozahodni del Krasa. En odcep tega sistema je šel tudi v smeri Sežane. Za časa Italije, leta 1930, je bil zaradi pomanjkanja zgrajen priključek pri Opčinah, ki je spadal v sistem tržaškega vodovoda.⁷⁹ Na novo postavljena meja na Fernetičih je pomenila tudi občasne prekinitve dobave, ker je imel tudi Trst z okolico vedno težave z redno dobavo vode. Pri OLO Sežana in komunalnemu podjetju Kraški vodovod so se odločili investirati v obnovo starega vojaškega vodovoda iz smeri Potoče v Vipavski dolini do Sežane. Obnova se je začela leta 1952 z načrtom, da bo dokončana že naslednje leto, vendar jim je to uspelo šele leta 1954.⁸⁰ Iz poročila iz leta 1953 je razvidno, da so bila sredstva, namenjena izgradnji vodovoda, pridobljena iz republiških skladov in so za omenjeno leto znašala 40 milijonov dinarjev.⁸¹ Leta 1952 so investicije za vodovod znašale 20 milijonov, 1953 75 milijonov in leta 1954 147 milijonov dinarjev, skupno torej 242 milijonov dinarjev.⁸² Precejšnji del sredstev je bil namenjen nabavi cevi, črpalk, transformatorjev. Večina materiala je bila kupljena v tujini. Vodovod sta gradili gradbeno podjetje iz Nove Gorice in lokalno gradbeno podjetje Ograd.

»S tem vodovodom je Kras dobil osnovno vodno žilo, nujno potrebno za življenje tukajšnjega prebiva lstva in kot osnovo za nadaljnji gospodarski razvoj Krasa. [...] V naslednjih letih je potrebno dograditi še odcepe iz glavnega vodovoda v vse vasi, tako da bo v doglednem času imela vsaka vas zdravo pitno vodo iz kraškega vodovoda,«⁸³ so zapisali v letnem poročilu leta 1954 v poglavje »Komunalna dejavnost«. Dokončna odprava težav z redno dobavo vode pa se je zgodila z izgraditvijo vodovoda Brestovica – Lipa – Komen – Sežana, ki je bil zgrajen šele v osemdesetih letih.⁸⁴ Ta sistem danes širšemu območju Krasa omogoča nemoteno dobavo vode tudi v najbolj sušnih obdobjih.

---

⁷⁸ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 108

⁷⁹ *Ibid.*, str. 107

⁸⁰ Skrinjar, *Sežana*, str. 173

⁸¹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1953

⁸² SI PAK.361, OLO Sežana, T.E. 501, Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55

⁸³ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1953

⁸⁴ Skrinjar, *Sežana*, str. 176

4.3.2. Elektrifikacija

Ker je redna oskrba z električno energijo eden od temeljnih pogojev za nadaljnji razvoj proizvodnih sposobnosti, je bila elektrifikacija od nove oblasti postavljena med prioritete naloge povojne obnove države. Do osvoboditve leta 1945 je bilo v sežanskem okraju elektrificiranih 148 vasi, oziroma 52% delež. Ena od redkih pozitivnih strani italijanske okupacije na Primorskem je prav gradnja električne in cestne infrastrukture. Italijanska oblast je zgradila hidroelektrarne na reki Soči, ki so vsekakor pripomogle k hitrejšemu razvoju obravnavane panoge. V sežanskem okraju so bila pred povojno gradnjo električnega omrežja z energijo oskrbljena večinoma večja naselja in tista, ki so bila pozicionirana na prometnicah. Večji kraji kot so Komen, Štanjel, Dutovlje, Tomaj, Sežana, Divača, Hrpelje in Črni kal so bili že priključeni na električno omrežje, kvečjemu je bilo to potrebno obnovitvenih del. Do leta 1953 pa so bile elektrificirane še ostale manjkajoče vasi v sežanskem okraju.⁸⁵

V spodnji tabeli so navedeni podatki o dolžini novozgrajenih daljnovodov visoke napetosti, dolžina nizkonapetostnega omrežja, število novo elektrificiranih vasi za določeno leto in vrednost infrastrukture.⁸⁶

Tabela 2: Elektrifikacija v sežanskem okraju⁸⁵

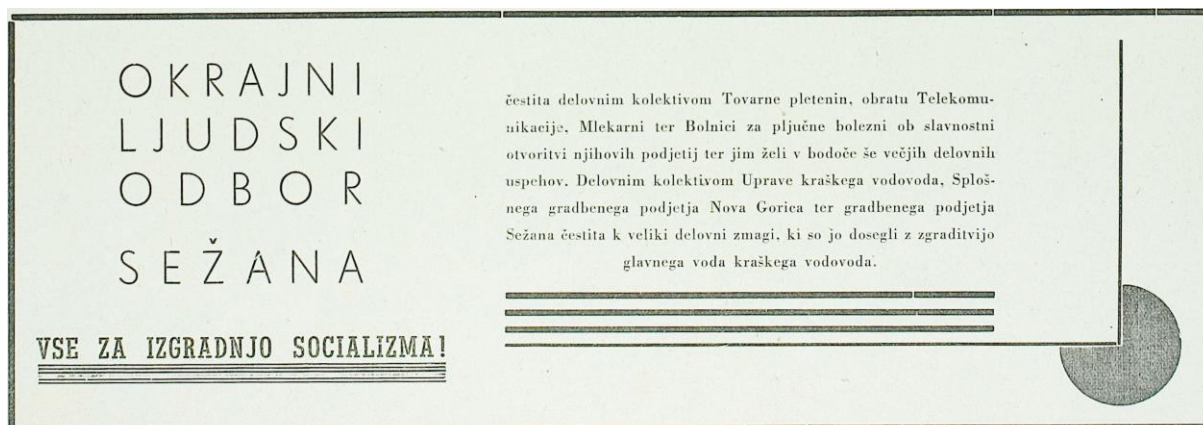
Leto	Število naselij	Visokonapetostni daljnovodi v metrih	Omrežje nizke napetosti v metrih	Vrednost v dinarjih
1946	1	/	420	336.000
1947	26	6.700	43.350	41,380.000
1948	32	490	38.350	31,438.000
1949	21	790	26.018	2,188.400
1950	1	/	621	489.000
1951	16	30.538	35.976	60,117.200
1952	19	16.638	35.697	46,195.200
1953	43	13.858	90.479	87,018.000
Skupaj	159	69.014	271.046	269,161.800

⁸⁵ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 110

⁸⁶ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 276

Po grobih ocenah je bilo skupno postavljenih 69 kilometrov daljnovodov in 271 kilometrov omrežja nizke napetosti. Poleg tega je bilo zgrajeno skupno 18 transformatorskih postaj.⁸⁷ Skupna vrednost vse infrastrukture je znašala 310,762.000 din.⁸⁸ Dela so bila, poleg prostovoljnega dela prebivalcev, izvedena s strani lokalnega podjetja »Elektro Sežana« v sodelovanju z goriškim elektro podjetjem. Večino potrebnega materiala so nabavili od Slovenskobistriškega podjetja Impol.⁸⁹ Kot že omenjeno, je bilo do leta 1945 elektrificiranih 148 naselij od skupno 284 naselij ki spadajo v okraj Sežana. V obdobju med leti 1945 in 1952 je bilo dodatno priključenih 74 vasi, med 1952 in 1953 pa še manjkajočih 62 vasi. V istem obdobju je bilo za elektrifikacijo porabljenih 133 milijonov din, od tega 37 milijonov iz proračuna, ostalih 66 milijonov pa je bilo kritih s samoprispevki in ostalimi viri.⁹⁰

Slika 3: Čestitka OLO Sežana v časopisu Slovenski Jadran

4.3.3. Investicije v sežanskem okraju od leta 1952 do leta 1954

V tem poglavju želim osvetliti višino investicij v različne gospodarske panoge, komunalne storitve, pa tudi v terciarne in kvartarne dejavnosti. Sredstva za investicije so v omenjenih letih naraščale izjemno hitro. Leta 1952 je bilo skupnih investicij za 227,1 milijonov dinarjev, leta 1953 se je številka povišala na 440,5 milijonov, v letu 1954 pa so skupne investicije znašale že 942 milijonov dinarjev, kar pomeni 415% porast investicij v primerjavi z letom 1952.

⁸⁷ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 276

⁸⁸ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1953

⁸⁹ Električna luč je zagorela v vseh sežanskih vaseh, v: *Slovenski Jadran* 22.1.1954, str. 5

⁹⁰ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55

V letu 1953 je bila večina sredstev iz republiških skladov namenjena Bolnišnici za tuberkulozne bolezni v Sežani (70,000.000 dinarjev), za pogoždovanje Krasa (48,851.622 dinarjev) in za vodovodno omrežje (40,000.000 dinarjev). Okrajne investicije so skupno namenile slabih 43 milijonov, od tega največ za dokončanje električnega omrežja (20,000.000 dinarjev) in gradnjo stanovanj (9,000.000 dinarjev). Pri združenih investicijah je imela sežanska mlekarna prioriteto, saj je bilo v njo vloženi (74,622.000 dinarjev), kar je bila tudi najvišja investicijska številka v omenjenem letu.

Velika večina investicij v letu 1954, kar 630 milijonov dinarjev, je bilo namenjenih gradbeništvu. Gradbeništvo je bilo več kot očitno v velikem porastu, poleg okrajnega gradbenega podjetja so bila organizirana t.i. remontna podjetja v Komnu, Divači, Dutovljah in na Kozini. Preostali del sredstev je bil v letu 1954 namenjen industriji (153,6 milijonov), kmetijstvu (144,2 milijona), gozdarstvu (50 milijonov), prometu (153 milijonov), stanovanjski problematiki in komunalni dejavnosti (215,5 milijonov), prosveti in kulturi (113,7 milijonov), zdravstvu in socialni (65,9 milijonov), ostale investicije pa so znašale 54,1 milijona dinarjev.⁹¹

V naslednji tabeli je navedena primerjava in višina investicij v posamezne panoge od leta 1952 do 1954. Navedeni odstotki predstavljajo primerjavo s prvim letom investiranja v določeni panogi, ostali podatki so v milijonih dinarjev.⁹²

---

⁹¹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1954

⁹² *Ibid.*

Tabela 3: Porast investicij⁹¹

	1952	% 1952	1953	% 1953	1954	% 1954
Gradbeništvo	163,7	100	210,1	128	630,3	385
Industrija in rudarstvo	5,5	100	12,5	232	153,6	2.800
Kmetijstvo in živilska industrija	48,7	100	99,5	204	144,2	296
Gozdarstvo	20	100	44	202	50	250
Ceste	/	/	25	100	153	610
Stanovanja in komunalna dejavnost	65,9	100	84	127	216,5	329
Kultura in prosveta	74	100	116	157	179,6	243
Ostale investicije	13	100	59,2	455	45,1	347
Skupaj	227,1	100	440,5	195	942	415

Tabela 4: Porast investicij⁹²

	1952	1953	1954
Zvezni kreditni sklad	34,300.000	99,500.000	140,600.000
Republiški sklad za pomoč Primorski, Kočevski in Dolenjski	/	/	387,500.000
Republiški kreditni sklad	/	/	33,600.000
Republiške proračunske investicije	132,100.000	170,800.000	126,000.000
Skupaj zvezna in republiška sredstva	166,400.000	270,300.000	687,700.000
Okrajni kreditni sklad	/	/	95,800.000
Proračunske investicije in ostali skladi	47,200.000	98,200.000	102,600.000
Ostale investicije	13,500.000	72,000.000	55,900.000
Okrajne investicije skupaj	60,700.000	170,200.000	254,300.000
Skupno investicij	227,100.000	440,500.000	942,000.000

Na podlagi podatkov iz navedenih dveh tabel lahko ugotovimo, da so se sredstva za investicije hitro povečevale in količine podvajale v razmerju s prejšnjim letom. Približno dve tretjini investicijskih sredstev sta izhajali iz republiškega in zveznega naslova. Od leta 1954 je bil sežanski okraj upravičen do sredstev iz sklada za pomoč Primorski, Kočevski in Dolenjski. Uredba za uporabo sredstev iz omenjenega sklada je bila izdana s strani Izvršnega sveta LR Slovenije 5. aprila 1954. Takratni predsednik okraja Danilo Petrinja je v svojih zapiskih zabeležil: *»Z našim vztrajnim delom z izdelavo raznovrstnih in nešteti analiz z mnogimi obiski najvišjih organov oblasti, s prikazovanjem ekonomske in politične situacije v našem okraju in na Primorskem smo uspeli, da se je ustvaril fond iz obdavčenih ekonomsko aktivnih krajev za pomoč pasivnih krajev, to je Primorski, Kočevski in Dolenjski.«*⁹³

4.4.PREGLED INDUSTRIJSKE DEJAVNOSTI PO PANOGAH IN POSAMEZNIH PODJETJIH

V največjo pomoč pri raziskovanju lokalnega gospodarstva so mi bili gospodarski bilteni, ki so bili izdani s strani Biroja za evidenco planske komisije Okrajnega izvršilnega ljudskega odbora Sežana (v nadaljevanju OILO). Izhajali so na letni ravni pa tudi na polletni, mesečni in dekadni. Vsebina poročil je zajemala področja lokalne industrije, kmetijstva, investicij, prometa, turizma in gostinstva, trgovine, odkupov kmetijskih pridelkov, obrti in komunalne dejavnosti, financ in delovne sile.

4.4.1. Izkoriščanje kamna

Skupno je na Krasu v današnjih dneh 130 kamnolomov, od katerih je velika večina zapuščenih. Vsekakor pa imata pridobivanje in obdelovanje kamna na Krasu izjemno močno tradicijo. V obdobju pred 2. svetovno vojno so kamnolome posedovali večinoma privatniki, bogatejši meščani iz Trsta. V času Italije je bilo tu prisotno celo podjetje iz Carrare v Toskani. Kraški marmor se je izvažalo na svetovna tržišča kot npr. Egipt ali ZDA. Ob pomanjkanju drugih naravnih surovin na Krasu je bilo investiranje v pridobivanje cenjenega kamna po mnenju takratnega lokalnega odbora najbolj smotrna odločitev. Na podlagi zapisa iz brošure Ekonomsko družbeni problemi v sežanskem okraju je razvidno, da se je pridobivanje kamenja dojemalo kot najbolj perspektivno panogo na tem območju. V okviru smernic okrajnega

---

⁹³ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 181

petletnega plana ter plana industrializacije okraja je bila eksploatacija in obdelava marmorja začrtana kot osnovna smer nadaljnjega industrijskega razvoja.⁹⁴ V začetku petdesetih let na območju Krasa s pridobivanjem marmorja ukvarjali dve podjetji, in sicer Industrija kraškega marmorja Sežana in republiško podjetje Industrija naravnega in umetnega kamna iz Ljubljane.⁹⁵ Prvo je 6. novembra 1947 ustanovil OLO Sežana.

Iz leta 1947 obstaja poročilo o kamnolomih na Krasu, ki opisuje razpoložljive vire in lokacije za nadaljnje izkoriščanje kamna na Krasu. Popisani so štiri kamnolomi, Škrbina, Kopriva, Gorjansko in Brje pri Dutovljah. Iz navedenega izvemo, da je bila večina kamnolomov takrat še v privatnih rokah, večinoma so jih imeli v lasti tržaški veleposestniki. Skupno so zaposlovali 60 delavcev. Skupna dnevna proizvodnja v omenjenih kamnolomih pa naj bi znašala samo 2,8 kubična metra. Majhen izkoristek je posledica že zgoraj omenjene slabe tehnološke opremljenosti.⁹⁶

Slika 4: Fotografija kamnoseškega obrata v Vrhovljah

⁹⁴ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 44

⁹⁵ *Ibid.*, str. 46

⁹⁶ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 30, Popis stanja kamnolomov

Za najbolj cenjen in iskan kamen je veljal »repen«, ki je svetlosive barve, kompakten in dobro odporen na vse vremenske pogoje. Ta kamen leži na območju Vrhovelj, kjer so takrat obratovali trije kamnolomi z imeni »Vitez«, »Lisična« in »Doline«. V bližini vasi Kopriva so kamen pridobivali iz kamnoloma »Kremenik«. Struktura kamnine je zelo podobna že omenjenemu »repnu«. Kamnolom je bil opremljen tudi z pomožnim železniškim tirom za lažji transport. Leta 1953 so podali oceno, da je količina neizkoriščenega kamna na tej lokaciji okoli 50.000 kubičnih metrov.⁹⁷ Leta 1961 so se odločili, da kamnolom v Koprivi zaprejo, čeprav ima še vedno velike zaloge kvalitetnega marmorja.⁹⁸ V obsežni časopisni reportaži v Slovenskem Jadranu o kraških kamnolomih med drugim navajajo še kamnolome v Lokvi, Tomaju, Brjah pri Komnu, Gorjanskem, v Kazljah in Škrbini. Nekateri od zadnje navedenih kamnolomov niso obratovali predvsem zaradi pomanjkanja mehanizacije in posledično nerentabilnega poslovanja.⁹⁹

Iz tehnološkega vidika je bilo pridobivanje kamenja takrat na zelo nizki ravni. Gabriel Jeram, ki je kot kamnosek delal v kamnolomu v Koprivi od leta 1955 do 1958, je takratno tehnologijo primerjal z egipčansko. Pomanjkovalo je mehanizacije, ki bi posledično povišala storilnost in zmanjšala proizvodne stroške. Danes je s pomočjo sondiranja omogočen pregled plasti kamna, takrat pa so veliko časa porabili že za iskanje pravih lokacij. Kamnite bloke so lomili z železnimi klini in za pomikanje uporabili železne krogle, na katerih se je blok pomikal.¹⁰⁰ Do leta 1953 je podjetju uspelo pridobiti zgolj nekaj dvigal, dve tračni žagi in en polirni stroj, kar pa je bilo za zadovoljitev dejanskih potreb absolutno premalo.¹⁰¹

Prav pomanjkanje mehanizacije pri izkopu in obdelavi je bila največja težava pri pridobivanju kamnitih blokov. Za kamnoloma v Vrhovljah in Koprivi je navedeno, da sta razpolagala z nekaj mehanizacije. V Vrhovljah so lahko izkoriščali stroje na električni pogon, v Koprivi pa je delovala mehanizacija na bencinski motor.¹⁰² Med strojno opremo se omenja dvigala, vlačilce, kompresorje. V predelovalnem obratu v Vrhovljah so razpolagali z dvema žagama in polirko. Za odpravo pomanjkanja strojne opreme bi takrat potrebovali 130 milijonov dinarjev investicijskih sredstev.¹⁰³

---

⁹⁷ *Ibid*

⁹⁸ Kopriva, URL: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&preview=1&id=2147&lang=ita>

⁹⁹ Kamnolomi, bogastvo našega Krasa, v: *Slovenski Jadran* 10.7.1953, str. 6

¹⁰⁰ Iz pogovora z Gabrielom Jeramom

¹⁰¹ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str.50

¹⁰² Kamnolomi, bogastvo našega Krasa, v: *Slovenski Jadran* 10.7.1953, str. 6

¹⁰³ *Ibid*.

Večina kamna za tujino, ki je bila najboljši kupec, je bilo prodanega preko izvoznega podjetja Slovenija Impex. Preko njih so kamnite bloke prodajali v Italijo, Avstrijo, Švico in Zahodno Nemčijo. Za notranje tržišče je bilo prodanega največ kamna za gradbena dela, kot so na primer kamni za oblogo stavb in mostov, lomljen kamen za zidove, plošče za tlakovanje, zaščitni in obcestni stebri itd.¹⁰⁴ V tistem obdobju je bilo veliko naročil tudi za spomenike padlim v NOV. Te so takrat obdelovali v vrhoveljski kamnoseški delavnici.¹⁰⁵

Biro za evidenco je proizvode Kraškega marmorja delil na bloke marmorja, lomljeni kamen, marmorne plošče in kamnoseške izdelke. Spodnja tabela prikazuje količine proizvedenega materiala v letih 1952 do 1954.¹⁰⁶

Tabela 5: Količine in vrednosti materiala¹⁰⁵

	Količina v tonah in vrednost materiala v dinarjih					
	1952		1953		1954	
	Količina	Vrednost	Količina	Vrednost	Količina	Vrednost
Bloki marmorja v kubičnih metrih	338	21,000.000	279	17,300.000	307	19,000.000
Lomljeni kamen v kubičnih metrih	1.072	600.000	2.080	1,300.000	1.694	1,000.000
Marmorne plošče v kvadratnih metrih	36	200.000	1.942	10,700.000	2.152	11,800.000
Kamnoseški izdelki	/	10,300.000	/	6,500.000	/	13,200.000
Skupaj		32,100.000		35,800.000		45,000.000

Spodnja tabela prikazuje strukturo zaposlenih v kraških kamnolomih v letu 1951.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Kamnolomi, bogastvo našega Krasa, v: *Slovenski Jadran* 17.7.1953, str. 6

¹⁰⁵ Iz pogovora z Gabrielom Jeramom

¹⁰⁶ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55

Tabela 6: Struktura zaposlenih v kraških kamnolomih leta 1951¹⁰⁶

Kategorija osebja		Številčno stanje dne 31.3.1951	Plačilni fond v mesecu marcu	Največje številčno stanje osebja leta 1950	
a) Inženirsko tehnično osebje		2	8.920	2	
b) Administrativno osebje		4	12.412	7	
Delavci	Strokovni delavci	c) Pomožni	4	15.778	/
		d) Polpriučeni	6	25.969	/
		e) Priučeni	3	16.323	/
		f) Izučeni	8	30.489	/
		g) Samostojni	23	102.257	/
		h) Specialisti	9	48.178	53
	i) Navadni	4	9.249	12	
j) Skupaj (c-i)		57	248.240	65	
k) Učenci v gospodarstvu		10	23.971	11	
l) Pomožno osebje		1	950	2	
m) Skupaj (a,b,j,k,l)		74	294.493	87	

Iz tabele je možno razbrati, da je v kamnolomih deloval izjemno nizek delež strokovnega osebja. Na skupno 74 zaposlenih sta le dva spadala v kategorijo inženirsko-tehničnega osebja, kar je poleg slabe tehnološke opremljenosti zagotovo vplivalo na nizke izkoristke pri pridobivanju kamna.

4.4.2. Tekstilna industrija

Industrija tekstila je največjo ekspanzijo dosegla že v času Kraljevine Jugoslavije, ko je postala najpomembnejša industrijska panoga tako po vrednosti proizvodnje, vloženem kapitalu kot po številu zaposlenih delavcev.¹⁰⁸ Do leta 1939 je zaposlovala 37% vse delovne sile v industriji in predstavljala 25,5% vse industrijske proizvodnje.¹⁰⁹ Leta 1950 je tekstilna

¹⁰⁷ SI PAK 360, Zavod za statistiko okraja Koper; T.E. 278, Popis lokalne industrije in obrti

¹⁰⁸ Kresal, Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji Slovenije, v: *Mikužev zbornik* (1999), str.27

¹⁰⁹ *Ibid.*, str. 32

industrija v Sloveniji zaposlovala 32.000 delavcev. Večina je bila zaposlena v bazični tekstilni industriji, ki ni bila bistveno večja kot pred vojno. Številna manjša podjetja so po nacionalizaciji prenehala obratovati, njihove stroje pa so preselili v večje tovarne. Razvoj tekstilne industrije se ni več omejeval samo na večja mesta, kot so Maribor, Celje, Kranj in Ljubljana, ampak se je začel širiti tudi na manj razvita področja Dolenjske, Bele krajine, Prekmurje in Primorsko.¹¹⁰

Zaradi potreb po zaposlitvi načeloma ženske delovne sile je bilo s strani OILO Sežana 29. decembra 1949 ustanovljeno podjetje Pletenina Sežana. Nalog za ustanovitev podjetja je prišel s strani Ministrstva za komunalne zadeve in Oblastnega ljudskega odbora (v nadaljevanju OBLO) za goriško oblast.¹¹¹ Prvotno je bil industrijski obrat nameščen v prostorih nekdanjega hleva, ki je bil po koncu vojne nacionaliziran. Tedanji prostori niso ustrezali niti higienskim niti obratovalnim pogojem. Delo je potekalo s skrajno izrabljenimi stroji, ki so onemogočali kvalitetno proizvodnjo in doseganje predvidenih norm. Stroji v skupni vrednosti 520.000 din so bili pridobljeni s strani Tovarne pletenin, rokavic in konfekcije Kranj ter Tovarne pletenin Radovljica.¹¹² Strojna oprema je bila zelo dotrajana in ni omogočala dela z vsemi tekstilnimi materiali.¹¹³

Poleg neustreznih tehnoloških in prostorskih pogojev, so podjetje pestile še druge težave. Tovarna je zaposlovala vedno novo delovno silo, ki je bila v veliki večini nekvalificirana in se je morala uvajati skozi proces dela. Zaradi splošno slabe električne infrastrukture je pogosto prihajalo do izpadov električne energije. Veliko pripomb, zapisanih v gospodarskih biltenih, se nanaša na nezadostno dobavo surovin za izdelavo. V tem kontekstu sta omenjeni dve podjetji. Dobavitelj volne iz Leskovca in dobavitelj bombaža iz Tržiča, ki sta zamujala z materiali, prav tako je bila težava, nestanovitnost kakovosti dobavljenega blaga.¹¹⁴

Da bi tovarna lahko bolje delovala je za adaptacijo stare zgradbe okraj podjetju dodelil 200.000 dinarjev. Zvezno ministrstvo za osvobodjene kraje je za gradnjo novega posloplja podjetju leta 1949 zagotovilo 3.000.000 din investicijskega kredita, naslednje leto pa še

---

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 33

¹¹¹ SI PAK 360, Zavod za statistiko okraja Koper; T.E. 278 Popis lokalne industrije in obrti

¹¹² SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 12, Zapisniki sej OLO Sežana

¹¹³ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 50

¹¹⁴ SI PAK 360, Zavod za statistiko okraja Koper, T.E. 279, Svet lokalne industrije

dodatnih 2,500.000 din.¹¹⁵ 10. oktobra 1954 se je proizvodnja preselila iz starih prostorov v novo zgrajeno halo na Stjenkovi ulici v Sežani. Na tej lokaciji je podjetje obratovalo do 25. aprila 1995, ko je bil začet stečajni postopek. Za likvidacijo sta bila najbolj odločilna faktorja prezadolženost in izguba trga.¹¹⁶

Časopisni članek iz Slovenskega poročevalca iz leta 1950 opisuje, da je obrat zaposloval 100 delavk, med drugim tudi že kvalificirane delavke iz Radovljice, Kranja, Šentvida pri Stični, Ljubljane in Kozine. Delavke so po večini sklenile ostati na trenutnem delovnem mestu za zgolj nekaj let. Članek poroča: »V tovarni izdelujejo iz česane volnene preje vrhnje pletenine, med drugim ženske in moške puloverje, jopice, telovnike in kopalne obleke [...] Za izboljšanje kvalitete izdelkov, so v tovarni izvolili 10 člansko komisijo, ki nadzira potek dela v vsaki posamezni delovni fazi.« Dalje članek poroča o strokovnem tečaju, ki poteka za usposabljanje novih delavk, ker se bo v prihodnosti podjetje širilo. V gradnji je bilo namreč omenjeno novo poslopje, kjer je bila načrtovana širša proizvodnja, ki naj bi zaposlovala nad 300 delavk.¹¹⁷

Količina proizvedene trikotaže se je med leti 1952 in 1954 gibala med 7,2 in 10,2 tonama. Leta 1952 je tovarna proizvedla 9,4 tone trikotaže. Naslednje leto je zabeležen upad na 7,2 toni, leta 1954 pa je bilo skupnih proizvodov za 10,2 toni.¹¹⁸ Vrednost proizvedenega blaga se je v omenjenih letih gibala od 80,600.000 dinarjev leta 1952, 64,500.000 dinarjev leta 1953, nazadnje pa je dosegla 88,000.000 dinarjev. Vrednosti so preračunane na vrednost dinarja v letu 1954.¹¹⁹

Iz popisa lokalne industrije in obrt leta 1951 za Tovarno pletenin je razvidno, da je skupen kolektiv delavcev štel 144 zaposlenih. Največ jih je spadalo v skupino priučenih in pomožnih delavcev. Med visokokvalificirane so šteli 3 zaposlene, v administraciji pa je skupaj delalo 8 oseb. Kolektiv je bil večinoma zastopan z žensko delovno silo, z izjemo treh moških delavcev.

---

¹¹⁵ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 189

¹¹⁶ Skrinjar, *Sežana*, str. 164

¹¹⁷ SI PAK 361, OLO Sežana; T.E. 446, Pregled industrijske in obrtne delavnosti 1950

¹¹⁸ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1954

¹¹⁹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Letno poročilo 1954

Najbolj zastopana starostna skupina so bile ženske do 30 let. Teh je bilo krepko čez polovico vseh zaposlenih. Struktura zaposlenih je prikazana tudi v sledeči tabeli.¹²⁰

Tabela 7: Struktura zaposlenih v tovarni Pletenina leta 1951¹¹⁹

Kategorija osebja		Številčno stanje dne 31.3.1951	Plačilni fond v mesecu marcu	Največje številčno stanje osebja leta 1950	
a) Inženirsko tehnično osebja		3	5.070	3	
b) Administrativno osebje		8	29.545	8	
Delavci	Strokovni delavci	c) Pomožni	30	72.032	28
		d) Polpriučeni	39	103.700	43
		e) Priučeni	7	17.915	9
		f) Izučeni	8	19.707	9
		g) Samostojni	9	24.538	11
		h) Specialisti	/	/	/
	i) Navadni		10	19.042	10
i) Skupaj (c-i)		103	256.934	121	
k) Učenci v gospodarstvu		26	33.168	27	
l) Pomožno osebje		4	10.133	4	
m) Skupaj (a,b,j,k,l)		144	334.850	152	

Kot zanimivost, ki priča o tem, kako je nova oblast pridobivala kadre za novoustanovljena podjetja, je zanimivo poročilo, ki ga povzemam spodaj, o novačenju gospe, ki jo je oblast želela pridobiti kot tehnično vodjo proizvodnje.

Kratko poročilo o razgovorih in doseženih uspehih s tovarišico Rode Vido, predlagano tehnično vodjo za tovarno pletenin v Sežani.

Dne 27.IX.1949 ob 10.30 uri sem prišel na Jesenice in se takoj dobil zglasil pri tov. Logarju, poverjenikom za lokalno industrijo in obrt pri OILO Jesenice z namenom, da

¹²⁰ SI PAK 360, Zavod za statistiko okraja Koper, T.E. 278, Popis lokalne industrije in obrti

greva skupaj k tovarišici Rode Vidi. [...] Takoj po prihodu smo se sestali s tovarišico Rode Vido in ker je z njo že telefonično govoril tov. poverjenik Logar, smo takoj prešli na stvar.

Kakor je že v telefonskem pogovoru odločno odklonila je tudi tokrat, da ne gre. Po dolgem prepričevanju, da je to njeno stališče napačno še z ozirom na to, da je v današnji dobi ko gradimo socializem pri nas, potrebno, da se prenese svoje znanje na druge ter zagotovili, da je to le začasno, v kolikor bi sama ne hotela ostati na novem delovnem mestu in je tudi upravnik zgoraj omenjeni zagotovil isto, je pristala z besedami; »če se že moram zavedati, da je to moja dolžnost, naj bo, bom prišla, sporočite kdaj naj pridem«.¹²¹

4.4.3. Tovarna steklene galanterije

Podjetje je ustanovil OILO Sežana dne 30.9.1950, z namenom serijske proizvodnje steklene galanterije kot osnovne dejavnost in usnjene ter kovinske galanterije kot stranske dejavnosti.¹²² Sredstva za ustanovitev je zagotovil OBLO za Primorsko s sedežem v Postojni.¹²³ Proizvodni prostori so bili zgrajeni ob Bazoviški cesti v Sežani, kjer je danes sedež Kraškega vodovoda. Proizvodnja se je začela dober mesec po uradni ustanovitvi podjetja, natančneje 10.11.1950.¹²⁴ Izdelovali so v glavnem steklene gumbе in pohištvene ročaje iz stekla in polivinila.¹²⁵ Strojno opremo za obdelavo izdelkov je načrtoval tovariš Blagojević, katerega celo ime mi ostaja neznano, realizirani pa so bili s strani avtomehanične delavnice v Sežani. Gre za peči, ki obdelujejo material pri 1200 stopinjah Celzija.¹²⁶

OILO je iskal način, kako bi proizvodnjo razširili in povišali kvaliteto izdelkov. Ker je bil jugoslovanski trg nasičen s podobnimi izdelki, so računali na možnost izvoza. Zaposlili so belgijskega strokovnjaka Georgesа Bambaerta. Pod njegovo usmeritvijo se je kvaliteta izboljšala, v tovarno je uvedel tudi novo proizvodnjo. Težava pa je bila v tem, da je deloval brez dovoljenja republiških oblasti. Tovarna se je maja meseca 1954 preselila v Hrpelje z namenom, da se okraj razvija policentrično in se tam zaposli delovna sila. Istega leta je

---

¹²¹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 3, Tovarna pletenin

¹²² SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 296, Steklена galanterija

¹²³ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 190

¹²⁴ Nova tovarna steklene galanterije v Sežani, v: *Nova Gorica* 1.12.1950, str. 6

¹²⁵ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 52

¹²⁶ Nova tovarna steklene galanterije v Sežani, v: *Nova Gorica* 1.12.1950, str. 6

sodelovanje s podjetjem prekinil belgijski inženir. S preselitvijo v Hrpelje, se je delovna kapaciteta razširila za 242% in je do konca leta zaposlovala že 155 oseb.

Letno poročilo za leto 1953 tako opisuje takratno stanje v podjetju: »Tovarna steklene galanterije bi se morala preseliti v nove obratne prostore v Hrpelje že meseca septembra 1953 in razširiti proizvodnjo. Tega še ni storila. Tam so med upravo podjetja in inozemskim inženirjem dokaj čudni odnosi, kateri izredno škodujejo razvoju podjetja. Zaradi takih in podobnih pojavov mora aparat ljudskega odbora večkrat operativno posegati v upravo podjetij, kar seveda izredno škoduje samoupravljanju po delovnih kolektivih«. Načrtovali so, da bodo v bodoče odpravili omenjene težave na tak način, da bi v podjetju deloval dovolj strokoven, zainteresiran in politično ustrezen kader.«¹²⁷

Slika 5: Časopisni oglas v časopisu Slovenski Jadran

Iz poročil je razvidno, da so se ves čas spopadali s celo vrsto težav, tako zaradi nekvalificirane delovne sile, neustrezne strojne opreme, zasičenega trga itd. Med vsemi proizvodnimi podjetji je prav Tovarna steklene galanterije imela najslabše poslovne rezultate in ni dosegala letnih planov, ki so bili očitno previsoko zastavljeni. Navkljub težavam se je z leti proizvodnja povečevala, tako je leta 1952 ustvarila za 17 milijonov dinarjev izdelkov, leto kasneje za 44,2 mio in 1954 za 69,7 mio. Na samem začetku leta 1950 je bilo v podjetju zaposlenih 15 delavcev, naslednje leto 36, leta 1953 33, v času preselitve v Hrpelje, leta 1954, pa 103 delavci. Pri podatkih o zaposlenih je potrebno omeniti, da so navedene številke zgolj

¹²⁷ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501 Letno poročilo 1953

povprečno število delovne sile v mesecu, ker se je ta konstantno spreminjala glede na proizvodjalne potrebe.¹²⁸

Naslednja tabela prikazuje število zaposlene delovne sile po strokovnosti glede na stanje 31.3.1951.¹²⁹

Tabela 8: Struktura zaposlenih v tovarni steklene galanterije leta 1951¹²⁸

Kategorija osebja		Številčno stanje dne 31.3.1951	Plačilni fond v mesecu marcu	Največje številčno stanje osebja leta 1950
a) Inženirsko tehnično osebja		1	6000	1
b) Administrativno osebje		3	11.200	1
Delavci	Strokovni delavci	c) Pomožni	4	/
		d) Polpriučeni	3	1
		e) Priučeni	1	/
		f) Izučeni	3	1
		g) Samostojni	/	/
		h) Specialisti	/	/
	i) Navadni		20	37.060
i) Skupaj (c-i)		35	84.609	13
j) Učenci v gospodarstvu		/		/
k) Pomožno osebje		3	9.431	2
l) Skupaj (a,b,j,k,l)		38	94.040	15

4.4.4. Rudnik črnega premoga Timav

Rudnik je s presledki deloval že od leta 1778. Z dnem 23.4.1949 je prišel pod direktno upravo FLRJ s 3.060.000 din osnovnega kapitala in 386.670 din obratnih sredstev. Med 2. svetovno vojno se je kovanje premoga ustavilo, med drugim ga je tudi zalila voda, zato je morala nova oblast rudnik najprej sanirati, preden bi lahko ponovno začeli črpati rudo. Dejansko je bil

¹²⁸ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 501, Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55

¹²⁹ SI PAK 360, Zavod za statistiko okraja Koper; T.E. 278, Popis lokalne industrije in obrti

omenjeni rudnik edini v Sloveniji kjer so črpali črni premog, njegova kaloričnost je dosegala 8.000 kalorij. Večina rude je bila namenjena kemični industriji. Načrpane rude je bilo leta 1952 za 3290 ton v skupni vrednosti 23,564.000 milijonov dinarjev. V poročilu iz leta 1953 je omenjeno, da je večina rude že izčrpane in je prihodnost črpanja vezana na pozitivne rezultate raziskovalnih del. OLO Sežana je rudnik Timav smatral za najmanj rentabilno podjetje. Zaposlena delovna sila se je v letih med 1947 in 1952 gibala med 91 in 53 zaposlenimi. Ugotovitev, da se je delovna sila postopoma zmanjševala, kaže na postopno opuščanje kopanja rude. Leta 1947 je imela 91 zaposlenih, naslednje leto 72, naslednje 66, leta 1950 73, naslednje 65. Podatek za leto 1952 kaže le 53 zaposlenih. Enoto v Zavrhku so zaprli leta 1955, dokončno pa je bil rudnik z zadnjo enoto v Vremskem Britofu zaprt 1964. leta.¹³⁰

4.4.5. Plastika Štanjel

Na pobudo Okrajnega odbora Zveze vojnih invalidov je bilo v Štanjelu ustanovljeno podjetje Plastika. Prostore so uredili v nekdanjem hotelu Miramonti. V prvi fazi delovanja od leta 1950 je obstajalo kot podružnica podjetja Plastika Kranj. Glavni izdelki delavnice so bile igrače, na začetku so proizvajali samo polizdelke, ki so bili nato dokončno izdelani v Kranju. V aprilu 1951 se je podjetje okrepilo z novo strojno opremo, kar jim je omogočilo proizvodno končnih izdelkov. Od takrat je podjetje delovalo samostojno.

Kot glavni material za obdelavo so uporabljali odpadni ovojni ali časopisni papir, kar je v današnjih dneh težko predstavljivo. Na vprašanje novinarja, ali bi lahko podjetje izdelke izvažalo, je upravnik odgovoril: *»Brez dvoma lahko, ker so naši izdelki na visoki kvalitetni stopnji, bodisi v estetiki kakor tudi v odpornosti. Vrhu tega, so naši produktivni stroški sorazmerno manjši kot v drugih sorodnih podjetjih, zato ker mi rabimo odpadke ovojnega papirja namesto časopisnega. Ovojni papir ima dvojno prednost, stane manj, izdelek pa je enako odporen, le da je lažji.«* Leta 1952 je podjetje zaposlovalo 72 oseb, v veliki večini so bila to dekleta iz manjših okoliških kmetij. Ker je šlo za invalidsko podjetje, je bil dobiček namenjen skladu za izplačilo invalidov iz NOV.¹³¹ Podjetje je imelo kratek rok delovanja, saj je od svojega začetka, aprila 1950, šlo že leta 1953 v likvidacijo zaradi slabih rezultatov in nezmožnosti prehoda na drugo proizvodnjo.¹³²

---

¹³⁰ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 52

¹³¹ Napredek invalidskega podjetja »Plastika« v Štanjelu, v: *Nova Gorica* 15.2.1952, str. 2

¹³² SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Letno poročilo 1953

4.4.6. Mlekarna

Predhodnica današnjega proizvodnega podjetja lepil Mitol je bila ustanovljena 22. septembra 1947 kot podjetje Mleko.¹³³ Odprta je bila z namenom odkupa mleka od kraških pridelovalcev, ki jim je novonastala meja onemogočila prodajo mleka in ostalih mlečnih izdelkov v mestu Trst in njegovi okolici. Za razliko od današnjega stanja, ko je vinogradništvo najbolj razvita kmetijska panoga, je bila slika v povojnem času povsem drugačna. Podatki za leto 1953 kažejo, da je živinoreja v sežanskem okraju takrat predstavljala 44% bruto produkta v vsej kmetijski proizvodnji.¹³⁴ Letna proizvodna količina mleka v okraju je leta 1952 znašala 51.850 hektolitrov.¹³⁵

Pred začetkom obratovanja sežanske mlekarne so morali mleko prevažati v ilirskobistriško mlekarino na pasterizacijski proces. Težava je bila v tem, da se je mleko velikokrat pokvarilo preden je sploh prišlo na vrsto za termično obdelavo. Sežansko mlekarino so začeli graditi leta 1948.¹³⁶ Skupni investicijski stroški so do leta 1954 znašali 220 milijonov dinarjev.¹³⁷ Leta 1950 je bil objekt načeloma zaključen, vendar ni začel z obratovanjem vse do 1954. leta.¹³⁸ Težave, zaradi katerih mlekarina ni mogla delovati so bile neredna oskrba s pitno vodo in pomanjkanje strojne opreme za obdelavo mleka. Dogovorjena je bila dobava strojev iz madžarskih reparacij, ki pa je le delno uspela. Predvsem zaradi informbirojevskega spora se je dobava ostalega materiala ustavila. Zato so se morali organizirati drugače in nabavili stroje od nizozemskih in italijanskih dobaviteljev, na nekaj strojne opreme pa so računali tudi od slovenskih proizvajalcev.¹³⁹

Poročilo iz gospodarskega biltena leta 1955 kaže, da je dnevni odkup mleka v okraju znašal okoli 100 hektolitrov, pred začetkom obratovanja mlekarne pa je znašal okoli 55 hektolitrov. Razlog za dvig količine odkupa naj bi bil v višji ceni odkupne cene mleka, ki je pred letom 1953 znašala 13,50 dinarjev na liter, kasneje pa se je povišala na 18,50 dinarjev na liter mleka.¹⁴⁰

---

¹³³ Skrinjar, *Sežana*, str. 158-159

¹³⁴ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Letno poročilo 1953

¹³⁵ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 76

¹³⁶ Kjuder, Kako je nastala nova, moderna mlekarina v Sežani, v: *Slovenski Jadran* 7.10.1954, str. 7

¹³⁷ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Gospodarsko družbeni napredek 1954-55

¹³⁸ Kjuder, Kako je nastala nova, moderna mlekarina v Sežani, v: *Slovenski Jadran* 7.10.1954, str. 7

¹³⁹ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str. 81

¹⁴⁰ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Gospodarsko družbeni napredek 1954-55

Mlekarna se je postopoma preoblikovala v tovarno lepil Mitol. Transformacija se je začela 1954, ko so iz presežkov mleka začeli proizvajati prvo lepilo na osnovi kazeina (glavne beljakovine v mleku). V letu 1972 so dokončno opustili mlečno-predelovalno dejavnost in se usmerili zgolj na proizvodnjo lepil.¹⁴¹

4.4.7. Radiomontaža

Leta 1953 so v Sežani potekale priprave na osnovanje nove tovarna radioaparatorov. Vodilni člani sežanskega okraja so v iskanju novih proizvodnih možnosti navezali stike s podjetjema Iskra Kranj in Telekomunikacije iz Ljubljane. Takratna direktorja Iskre, Silvo Hrast in Telekomunikacij, Rudolf Jančar sta bila Sežani naklonjena in pripravljena sodelovati v organizaciji primerne obrata v Sežani.¹⁴² Ob koncu leta se je začela proizvodnja, oziroma montaža radijskih sprejemnikov v hali, ki je bila v času gradnje sicer mišljena za Tovarno pletenin.¹⁴³ Njen uradni naziv je bil »Telekomunikacije obrat III Sežana« .¹⁴⁴ V letu 1954 je bilo za opremo in dograditev objekta investiranih 35 milijonov dinarjev iz republiških skladov. Potrebno je poudariti, da je v začetni fazi tu potekala zgolj montaža. Material je bil dobavljen s strani matičnega podjetja iz Ljubljane. Iz senožeške mizarske delavnice pa so jim dobavljali lesena ohišja za aparate, na ta način je obrat v Senožecah dobilo dodatnih 50 delavcev. Prvi model aparatorov je dobil krstno ime »Kras«, v drugi polovici leta 1954 pa so tržišču ponudili model z imenom »Bistra« .¹⁴⁵

---

¹⁴¹ Mitol skozi čas, URL: <http://www.mitol.si/zgodovina.asp>

¹⁴² Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 189-190

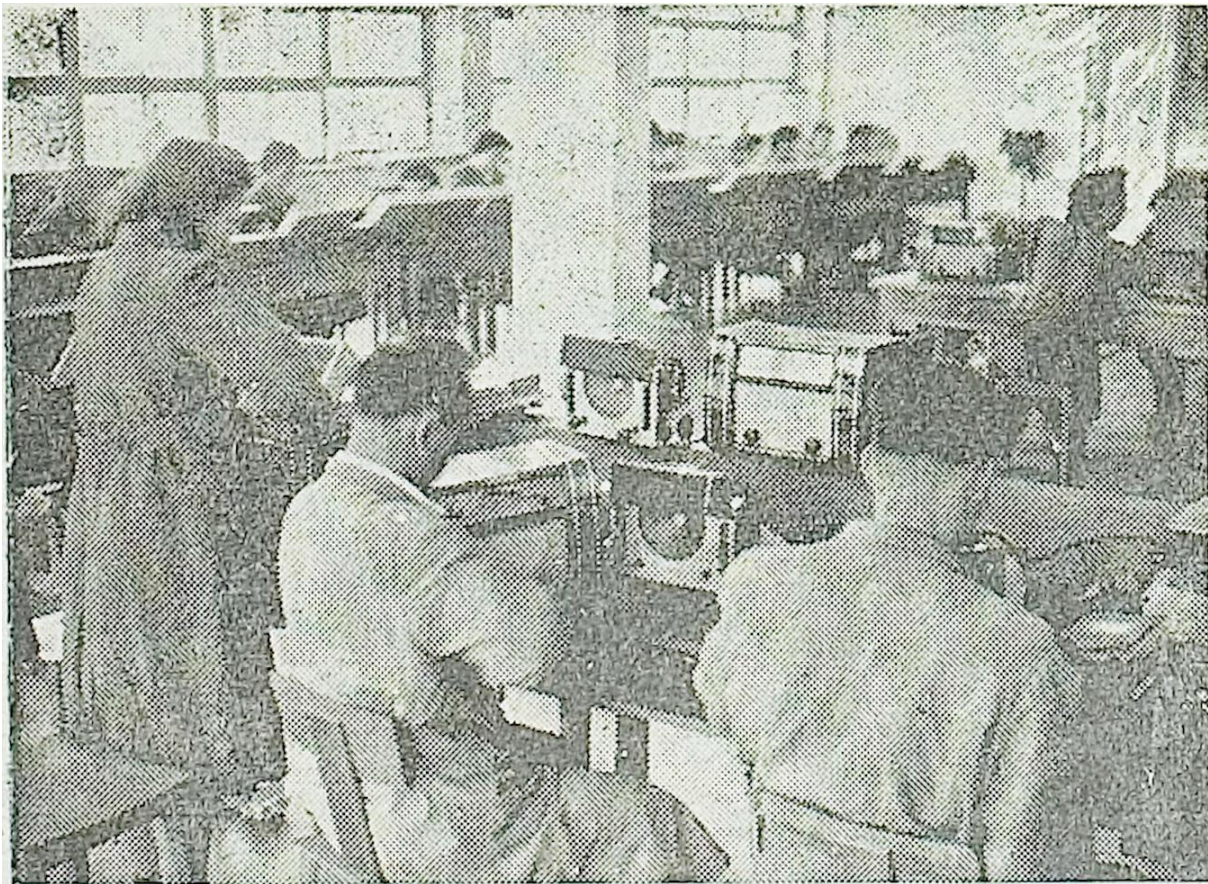
¹⁴³ Skrinjar, *Sežana*, str. 171

¹⁴⁴ Letos že nad 18.000 domačih radijskih aparatorov?, v: *Slovenski Jadran* 5.2.1954, str. 5

¹⁴⁵ O nastanku in razvoju radioindustrije v Sežani, v: *Slovenski Jadran* 7.10.1954, str. 4

Slika 6: Montaža radijskih aparatov

Podatki iz letnega poročila za leto 1954, biroja za evidenco OLO Sežana pričajo o izdelanih 14.515 kosov radioaparatorov ali 84% uspešnosti letnega plana. Letna vrednost proizvodnje je znašala 454,300.000 dinarjev. Če pomislimo, da je skupna vrednost industrijske proizvodnje v omenjenem letu znašala vsega 904,800.000 dinarjev, ugotovimo, da je proizvodnja radioaparatorov pomenila 50,2% vse proizvodne vrednosti. Število zaposlenih je iz začetnih 24 v letu 1953, narastlo na 57¹⁴⁶ v naslednjem letu in se kasneje širilo, tako, da je v sedemdesetih letih zaposlovalo preko 500 delavcev.¹⁴⁷ V veliki večini je bila v tovarni zaposlena ženska delovna sila.¹⁴⁸

4.4.8. Neuspeli projekt Tomos

Danilo Petrinja v svoji knjigi *Primorska 1945-1955* opisuje dogajanje v zvezi z na novo načrtovano tovarno motornih koles TOMOS (Tovarna motorjev Sežana), ki bi omogočila

¹⁴⁶ SI PAK 361, OLO Sežana, *Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55*.

¹⁴⁷ Skrinjar, *Sežana*, str. 171

¹⁴⁸ Radijski aparati Erma Šmarje in Iskra Sežana, URL: <http://www.rtvsllo.si/radiokoper/zgodba/11935>

zaposlitev 1.600 delavcem. Predlog za postavitve tovarne je podal Franc Pečar, takrat še generalni direktor Titovih zavodov Litostraj. Proizvodnja okoli 20.700 kosov motociklov in ostalih motorjev bi pomenila 2,775.000.000 dinarjev letne vrednosti proizvodnje.¹⁴⁹ Načrtovalci projekta so sklepali, da ima sežanski okraj dovolj usposobljenih kadrov, ki so že v času pred 2. svetovno vojno opravljali poklice mehanikov, strugarjev in električarjev v Trstu in Tržiču. Dne 27. julija 1954 je OLO Sežana zato na seji sprejel akt o ustanovitvi tovarne. Prav tako je bilo podjetje že vpisano v register podjetij.¹⁵⁰

Okraj je imel že pripravljen začetni kapital za izgradnjo prostorov v višini 25 milijonov dinarjev.¹⁵¹ Zapletati se je začelo z intervencijo koprskih političnih veljakov in Izvršilnega sveta LRS. Slednji so zagovarjali tezo, da je potrebno tovrstne tovarne graditi v Kopru, ker se mora obmorsko mesto razvijati kot protiutež Trstu. Na eni od konferenc v Kopru je prišlo do spora med Stanetom Kavčičem, takratnim članom Izvršilnega sveta LRS, Danilom Petrinjo in funkcionarjem Ervinom Dovganom. Republiško vodstvo se je nagibalo k temu, da bi se Primorska razvijala z večjimi centri in ne policentrično z razvojem manjših regionalnih mest. Čez čas se je sežansko vodstvo s Kopro pogodilo z obljubo, da bodo naknadno v Sežani zgradili obrat, kar pa se ni uresničilo.¹⁵²

Slika 7: Naslov časopisnega članka v Slovenskem Jadranu¹⁵³

¹⁴⁹ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 183

¹⁵⁰ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 183

¹⁵¹ TOMOS – Tovarna motornih koles Sežana, v: *Slovenski Jadran* 30.7.1954, str. 2

¹⁵² Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 187

¹⁵³

4.5.OBRT

Za razlago zaostalosti obrtniške dejavnosti na področju Krasa je možnih več razlag. Ena je, da se obrt lahko razvije samo v okolju, kjer so življenjski pogoji dovolj dobri, da ni nekega splošnega pomanjkanja, ampak obstaja že povpraševanje po bolj specifičnih izdelkih, ki jih potem proizvaja obrtništvo. Pomemben faktor pri razvoju določene panoge je tudi dostopnost primarnega materiala, ki omogoča proizvodnjo končnih izdelkov. Pri obrtništvu ima veliko vlogo tudi tradicija. Gre za panogo, ki jo mlajši rodovi prevzamejo od starejših. Mogoče je sklepati, da je bilo obrtništvo v sežanskem okraju slabo razvito tudi zaradi bližine Trsta, ki je okoliško prebivalstvo preskrbelo z vsemi potrebnimi izdelki in storitvami. Prav tako je iz zaledja v mesta potekala vsakodnevna migracija delovne sile, kar je prav tako vzrok, zakaj se ni razvilo več obrtnih delavnic na obravnavanem območju.

V FLRJ je po vojni potekal proces vsesplošne nacionalizacije premoženja. Cilj je bil okrepiti državni gospodarski sektor, ter zamenjati individualno pobudo s kolektivno.¹⁵⁴ Še vedno dokaj »mešan« značaj gospodarstva je prisilil oblast, da je gospodarstvo razdelilo na tri sektorje: državnega, zadružnega in zasebnega. Prva dva sta imela v takratni politiki prednost, ker naj bi »zagotovila obstoj in nadaljnji razvoj socialističnih odnosov«, privatni sektor pa se je obravnaval kot »eksponenta buržoazije«, ki nima pravice trajnejšega obstoja.¹⁵⁵

Nenaklonjenost povojne oblasti do t.i. privatnega sektorja je moč zaznati iz komentarja v pregledu lokalnega gospodarstva, ki je nastal pri OILO Sežana leta 1951 in opisuje dogajanje v preteklem letu: *»Imamo še precej obratov privatnega sektorja, ki pa imajo nesorazmerno zelo malo vajencev in je socialistični sektor tisti, ki dejansko vzgaja nov kader in dviga obrt. Privatni obrtniki se vajencev branijo češ, da niso rentabilni in to predvsem tisti, ki vajence uporabljajo za vsa mogoča dela.«*¹⁵⁶

Naslednja tabela prikazuje stanje za leto 1952 po strokah obrti, številu zaposlenih, vrednosti proizvodnje, družbenemu produktu in narodnemu dohodku. Pregled zajema vse sektorje lastništva. skupno so bili v državnem in zadružnem sektorju zaposleni 403 delavci v 51 obratih, v privatnem pa je delovalo 246 obrtnikov v 229 obratih.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Prinčič, *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945-1991*, str. 31

¹⁵⁵ *Ibid.*, str. 35

¹⁵⁶ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 30, Pregled gospodarstva 1950

¹⁵⁷ *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, str.99

Tabela 9: Obrt v sežanskem okraju v letu 1952¹⁵⁵

Stroka obrti	Število zaposlenih	Vrednost proizvodnje v dinarjih	Družbeni produkt v dinarjih	Narodni dohodek v dinarjih	Delež v % narodnega dohodka
Kovinska	90	19,010.000	11,193.000	10,751.000	14,2
Gradbena	52	8,121.000	6,953.000	6,771.000	8,9
Lesna	191	50,974.000	30,479.000	28,251.000	37,2
Predelava papirja	23	9,342.000	3,977.000	3,825.000	5,1
Tekstilna	134	9,270.000	7,166.000	6,995.000	9,4
Usnjarska	103	25,620.000	10,505.000	10,457.000	14,7
Živilska	39	65,418.000	7,581.000	7,183.000	9,5
Osebne usluge	17	1,789.000	1,612.000	1,588.000	2,1
Skupaj	649	189,544.000	79,736.000	75,821.000	100

Če naredimo primerjavo s povprečjem letnega družbenega produkta v LRS, ugotovimo, da se je v sežanskem okraju v obrtništvu ustvarilo za 2.350 dinarjev letnega družbenega produkta na prebivalca. Po družbenem planu LRS, pa se je istega leta na enega prebivalca ustvarilo 4.500 din. Delež oseb, ki je delal v obrtništvu je bil v okraju 2%, na republiški ravni pa je bil ta odstotek višji. Omenjeni podatki kažejo stanje v letu 1952.¹⁵⁸ V letu 1954 je opaziti porast obrtniške delavnosti. Število obrtnih obratov se je z 280 dvignilo na 330, število delovne sile se je iz 649 dvignilo na 879 oseb. Največji porast je bil prav v državnem in zadružnem sektorju. Število zaposlenih se je iz 403 dvignilo na 573, največ prav v gradbeništvu, tam je namreč v dveh letih pridobilo delo novih 122 ljudi. Drugi največji porast dejavnosti je bil zabeležen v lesarski dejavnosti. Letni družbeni dohodek iz obrtništvu na prebivalca je leta 1954 narasel na 3.720 dinarjev.¹⁵⁹

V letnem poročilu OLO Sežana za leto 1953 je bila podana ugotovitev, da se dejavnost v obrtništvu na okrajni ravni približuje republiškemu povprečju. Poleg tega je bilo podano mnenje, da razpoložljivo stanje ne more kriti potreb prebivalstva po določenih produktih in

¹⁵⁸ *Ibid.*, str.99-100

¹⁵⁹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Gospodarsko družbeni napredek 1954-55

storitvah. Po ocenah je primanjkovalo kovinarske in finomehanične obrtne dejavnosti. Najboljša ocena je bila podana za čevljarstvo, krojaško in mizarstvo dejavnost, za ostale panoge pa je bilo v poročilih navedeno, da so bile še vedno v krču.¹⁶⁰ Da se stanje v obrtništvu izboljšuje je možno ugotoviti iz letnega poročila za leto 1954. Tisto leto so izvedli popis obrtne dejavnosti in izdali nove enotne obrazce za evidentiranje. Tisto leto je bilo v okraju izdanih 44 novih obrtnih dovolilnic, kjer so prednjačile tiste za krojaško in šiviljsko obrt. Podali so ugotovitev, da se je okrepiło privatno podjetništvo. Takrat je veljalo, da sme imeti privatnik zaposlenih zgolj 5 delavcev, zato so na OLO prejeli veliko prošelj s strani obrtnikov za okrepitev njihovih delovnih kolektivov.¹⁶¹

4.5.1. Avtomehانیčna delavnica

Podjetje je bilo ustanovljeno s strani OLO Sežana, takrat še s sedežem v Hrpeljah, dne 27. maja 1947 pod imenom »KRAS, okrajno avtoprevozniško podjetje v Sežani«. Namen poslovanja je bil prevoz blaga s tovornimi vozili in izvrševanje del avtomehانیčne stroke.¹⁶² Osnovna sredstva podjetja so znašala 4.275.000 lir. Potrebno je omeniti, da so bile lire uradna valuta tako v coni A kot tudi coni B JK. Osnovna sredstva je sestavljalo šest tovornih vozil, stroji in orodje ter 1,665.000 lir kredita po gospodarskem investicijskem planu za leto 1947 za nabavo strojev, orodja in dodatnega tovornega vozila. Obratna sredstva so skupno znašala 2,485.000 lir. Okraj je takrat odkupil privatne prostore gospoda Alojza Rešarja, ki je bil tudi prvi delovodja obrata. Junija 1948 se je podjetje preselilo v nove prostore na Partizanski cesti v Sežani. Takrat so obratovali z dvanajstimi tovornimi vozili, skupno je bilo zaposlenih 107 delavcev. Časopisni članek glasila Nova Gorica z dne 2.6.1949 poroča o izvedbi prvega avtobusa narejenega v sežanski avtomehانیčni delavnici. Načrt je izdelal Jožef Lozej, mizarstvo dela je prevzelo okrajno mizarstvo podjetje iz Divače. Klepar Miroslav Starc je vodil delo konstrukcije karoserije. Članek še navaja, da so v delavnici hiteli s proizvodnjo, ker je bil rok za dokončanje 1. maj, ker se je delavnica z izdelkom udeležila parade v Novi Gorici.¹⁶³

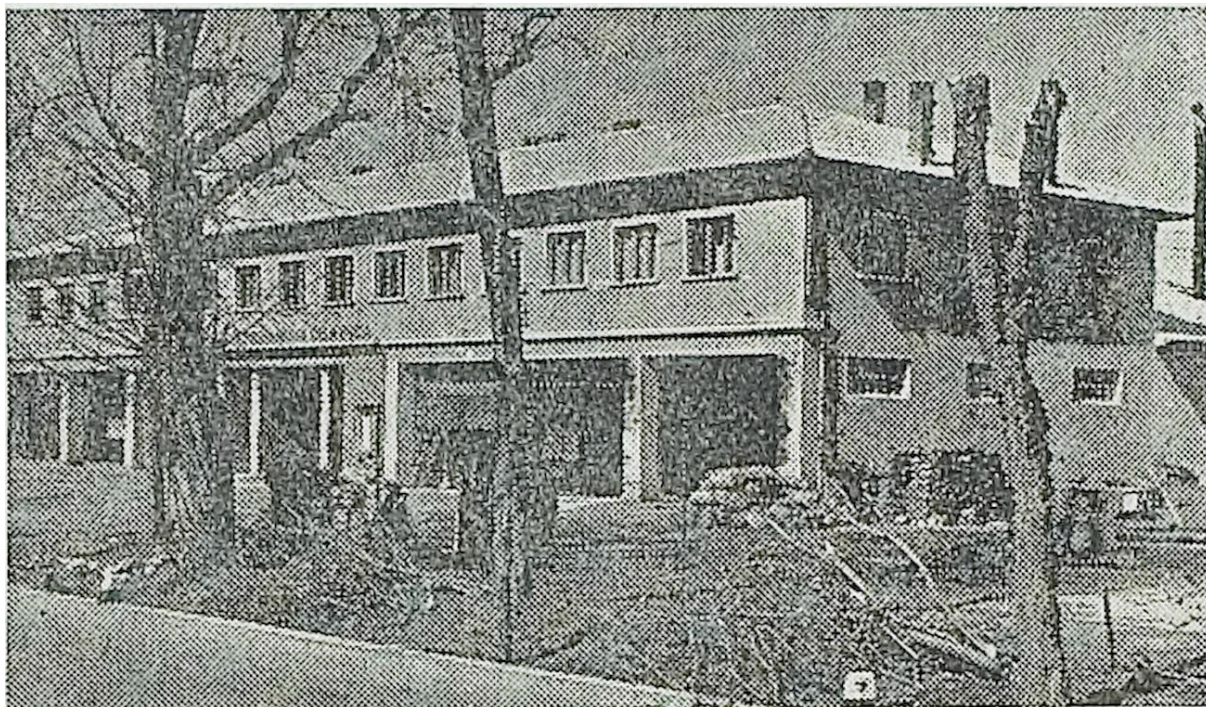
¹⁶⁰ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Letno poročilo 1953

¹⁶¹ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501; Letno poročilo 1954

¹⁶² SI PAK 361, OLO Sežana, T.E. 30, Pregled gospodarstva 1950

¹⁶³ Prvi avtobus avtopodjetja »Kras« že služi svojemu namenu, v: *Nova Gorica* 2.6.1949, str. 4

Slika 8: Avtomehanična delavnica v Sežani

Leta 1953 se je podjetje preimenovalo v »Avtoprevoz Sežana«.¹⁶⁴ Iz letnega poročila za leto 1953 je navedeno, da je podjetje razpolagalo s štirimi avtobusi, od tega so bili trije v nevoznem stanju, zato so v podjetju nameravali kupiti tri nove avtobuse od italijanskega proizvajalca za ceno 6,250.000 lir, vendar bi dejanska cena z vključeno carino in ostalimi davki znašala 20,000.000 lir.¹⁶⁵ Cena bi z vsemi dajatvami tako narasla na več kot trikratno vrednost. Podatek je lahko dober primer, kako je bilo jugoslovansko gospodarstvo zaprto in je s protekcionizmom ščitilo domače proizvajalce.

4.5.2. Iz mizarskih delavnic zraste industrija

Kot je bilo že navedeno v zgornji tabeli 9, je mizarska obrt predstavljala dobro tretjino dohodka v razmerju s celotnim dohodkom obrti sežanskega okraja. Poleg Okrajnega mizarskega podjetja iz Divače so v raznih kraških naseljih začele delovati mizarske delavnice. V vasi Dutovlje je bila ta dejavnost precej razvejana, saj je tu delovalo precej delavnic, primarno za izdelavo pohištva. Vse te delavnice pa so bile povezane v skupni obrat, ki je deloval pod matičnim podjetjem iz Divače. Delo je v vasi povezoval obratovodja, po

¹⁶⁴ Skrinjar, *Sežana*, str. 168

¹⁶⁵ SI PAK 361, OLO Sežana, T.E.501, Letno poročilo 1953

delavnicah pa so delo vodili t.i. preddelavci. Funkcijo obratovodij so v Dutovljah vršili Miroslav Makovec, Jože Tavčar in Franc Petelin.

Leta 1952 je takratni direktor Okrajnega mizarskega podjetja Divača dal pobudo za izgradnjo večje mizarske delavnice v Dutovljah, kasnejšega podjetja Krasoprema. Investicijo je potrdil Komite za plansko gospodarstvo na podlagi ustrezne lokacije, tik ob železniški postaji in kvalifikacij delovne sile. Izdelan je bil elaborat, ki je letno predvideval izdelavo 1.200 kosov pohištva in za izgradnjo namenil 102 milijona dinarjev. Do leta 1955 je bilo iz sklada za pomoč Primorski odobrenih 75 milijonov dinarjev. Gradnja tovarne je potekala več let, večinoma z udarniškim delom, leta 1960 pa je velika večina mizarjev zapustila vaše delavnice in se preselila v novozgrajene prostore. Leto pozneje se je v Dutovlje preselila tudi uprava iz Divače.¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Iz pogovora z Mileno Vovk

5. ZAKLJUČEK

Če pogledamo celotno sliko obravnavanega obdobja je mogoče ugotoviti precejšen napredek v relativno kratkem obdobju pri razvoju tako industrije kot tudi obrti, čeprav samo v državnemu in združenem sektorju. Potrebno je spomniti, da so bili obravnavani kraji izjemno pasivni, vezani predvsem na Trst in njegovo okolico, poveljna meja pa je zahtevala reorganizacijo in iskanje rešitev za dvig gospodarske dejavnosti. Na podlagi arhivskega gradiva, ki sem ga pregledal, lahko zaključim, da je imela takratna okrajna oblast jasno načrtane prioritete za čim hitrejšo vzpostavitev sistema gospodarjenja. Tu mislim predvsem na gradnjo infrastrukture kot temelj za povišanje storilnosti in življenjskega standarda.

Po drugi strani pa so bile težnje državnega političnega vrha drugačne. Težili so namreč k temu, da bi se delovna mesta in kapital na Primorskem začela koncentrirati večinoma na območju Nove Gorice in Kopra. Zanimiva je izjava sekretarja CK ZKS Mihe Marinka, ki je ob priložnosti na eni od konferenc v Kopru leta 1955 izjavil: *»Kras je potrebno pogozditi in to ne z borom, kakor pogozdujemo mi do sedaj, temveč z akacijo, da se bo tako razrasla, da ne bo niti zajec šel skozi. Ljudi naj ostane na Krasu samo toliko, kolikor jih je treba za obdelavo vinogradov, vsi drugi pa se morajo izseliti.«*¹⁶⁷ Za razliko od Nove Gorice in Kopra, so se v Sežani razvijali podjetja z manjšim številom zaposlenih, kar je v določenih primerih lahko prednost, sploh če pomislimo, da so veliki sistemi težko obvladljivi in so marsikje povzročili velike socialne nevšečnosti v dobi tranzicije v tržno gospodarstvo.

Pozitivni premik je sicer zaznati, ko mesto predsednika ob koncu leta 1952 v okraju prevzame Danilo Petrinja, kasnejši direktor Luke Koper. V dveh letih se je narodni dohodek v industriji dvignil za 265%, v gradbeništvu celo za 1180%, skupno v vseh panogah za 184%. Omeniti je potrebno visok porast državnih investicij, večinoma iz republiških skladov. Številke pa kdaj tudi zavajajo. Dejstvo je, da so ljudje v prvih dveh desetletjih po vojni živeli v hudem pomanjkanju osnovnih potreb. Starejši prebivalci bodo trdili, da je bilo življenje najboljše ravno za časa ZVU. Prebivalstvo so v takratni Jugoslaviji držali v nekakšnem izoliranem balonu. Delo za skupno dobro postane nova religija, delovnemu ljudstvu je potrebno dajati občutek, da ima vso oblast v svojih rokah, kar pa je bila marsikdaj zgolj navidezna iluzija.

---

¹⁶⁷ Petrinja, *Primorska 1945-1955*, str. 187

Zavedam se, da obstaja še mnogo dogajanja v zvezi z industrijsko obrtno dejavnostjo, ki v nalogi ni bila opisana. Izbral sem večinoma tiste, za katere je OLO tudi vodil evidenco. Kot bolj slikovit vir tistega časa, bi izpostavil časopisje, kjer so veliko prostora namenjali prav opisovanju stanja in perspektivam v podjetjih.

Večina opisanih podjetij v Sežani in njeni okolici danes ne deluje več. Nekatera nova so nastala na njihovi osnovi, istočasno pa so omogočila ljudem, da so si pridobili določena tehnična znanja, kar je posledično privedlo do osnovanja novih malih in srednjih podjetij.

VIRI IN LITERATURA

MONOGRAFIJE

- Cencič, Mira: *Življenje na Krasu v preteklosti*, Šempeter: samozaložba, 2013.
- *Ekonomsko-družbeni problemi sežanskega okraja*, Sežana: Okrajni ljudski odbor Sežana, 1953.
- *Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.
- *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.
- *Enciklopedija Slovenije*, 11. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Gombač, Metka: *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- Klemenčič, Vlado: *gospodarjenje v socializmu*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2013.
- *Krajevni leksikon Slovenije*, I. knjiga, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
- Petrinja, Danilo: *Primorska 1945-1955*, Koper: samozaložba, 2001.
- Prinčič, Jože: *nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije*, Novo mesto: Dolenjska založba, 1994.
- Prinčič, Jože: *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.
- Prinčič, Jože: *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, Novo mesto: Dolenjska založba, 1992.
- Prinčič, Jože: *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, Ljubljana: Modrijan, 1997.
- Skrinjar, Pavel: *Sežana*, Logatec: Ad Pirum, 2006.
- *Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995*, Ljubljana: Nova revija, 1996.
- Vidmar, Cvetko: *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja*, Nova Gorica: Goriški muzej, 2009.

ČLANKI IZ ZBORNIKOV

- Kresal, France: *Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji Slovenije. Mikužev zbornik* (ur. Zdenko Čepič, Dušan Nečak in Miroslav Stiplovšek), Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 27-39.

- Prinčič, Jože: Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije 1945-1991. *Podobe modernizacije* (ur. Žarko Lazarevič in Aleksander Lorenčič), Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 160-209.
- Prinčič, Jože: Podržavljanje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991* (ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič), Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996, str. 121-132.
- Prinčič, Jože: Slovenski razvojni načrti v drugi Jugoslaviji – od jugoslovanskega k slovenskemu gospodarstvu. *Od kapitalizma do kapitalizma* (ur. Neven Borak, Žarko Lazarevič in Jože Prinčič), Ljubljana, Cankarjeva založba, 1997, str. 263-284.
- Svoljšak, Petra: Zgodovinski prerez Krasa s posebnim ozirom na vplive njegovih naravnih danosti za življenje. *Kras: voda in življenje v kamniti pokrajini* (ur. Andrej Mihevc), Ljubljana: ZRC SAZU, 2005.

ČASOPISNI ČLANKI

- Električna luč je zagorela v vseh sežanskih vaseh. *Slovenski Jadran* 22.1.1954, str. 5.
- Kamnolomi, bogastvo našega Krasa. *Slovenski Jadran* 10.7.1953, str. 6.
- Kamnolomi, bogastvo našega Krasa. *Slovenski Jadran* 17.7.1953, str. 6.
- Kjuder, Ivan: Kako je nastala nova, moderna mlekarna v Sežani. *Slovenski Jadran* 7.10.1954, str. 7.
- Kobal, Ciril: Nekaj številčk o prebivalstvu sežanskega okraja. *Slovenski Jadran* 23.5.1953, str. 5.
- Letos že nad 18.000 domačih radijskih aparatov? *Slovenski Jadran* 5.2.1954, str. 5.
- Napredek invalidskega podjetja »Plastika« v Štanjelu. *Nova Gorica* 15.2.1952, str. 2.
- Nova tovarna steklene galanterije v Sežani. *Nova Gorica* 1.12.1950, str. 6.
- O nastanku in razvoju radioindustrije v Sežani. *Slovenski Jadran* 7.10.1954, str. 4.
- Prvi avtobus avtopodjetja »Kras« že služi svojemu namenu. *Nova Gorica* 2.6.1949, str. 4.
- TOMOS – Tovarna motornih koles Sežana. *Slovenski Jadran* 30.7.1954, str. 2.
- V sežanskem okraju so vsi pogoji za razvoj industrije marmorja. *Nova Gorica* 22.3.1951, str. 7.

ARHIVSKI VIRI

- SI PAK 360 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond Zavod za statistiko okraja Koper, T.E. 278, Popis lokalne industrije in obrti.
- SI PAK 360 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond Zavod za statistiko okraja Koper, T.E. 279, Svet lokalne industrije.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 3, Tovarna pletenin.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 12, Zapisniki sej OLO Sežana.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 30, Popis stanja kamnolomov,
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 30, Pregled gospodarstva 1950.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 296, Steklena galanterija.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, T.E. 446, Pregled industrijske in obrtne delavnosti 1950.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, Gospodarsko-družbeni napredek 1954-55.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, Letno poročilo 1953.
- SI PAK 361 – Pokrajinski arhiv Koper, Fond OLO Sežana, Letno poročilo 1954.

INTERNETNI VIRI

- Kopriva, URL: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&preview=1&id=2147&lang=ita>, (1.9.2014)
- Mitol skozi čas, URL: <http://www.mitol.si/zgodovina.asp> (24.8.2014).
- Narodna Republika Slovenija, URL: http://www.stat.si/publikacije/popisi/1953/1953_4_03.pdf (26.8.2014).
- Površina ozemlja, gospodinjstva in prebivalstvo, popisi 1921-2002, URL: https://www.stat.si/letopis/2007/04_07/04-02-07.htm?jezik=si (11.8.2014).

- Radijski aparati Erma Šmarje in Iskra Sežana, URL: <http://www.rtv slo.si/radiokoper/zgodba/11935> (2.9.2014).

USTNI VIRI

- Pogovor z Mileno Vovk, 26.8.2014.
- Pogovor z Gabrielom Jeramom, 17.8.2014.

SLIKOVNI VIRI

- Slika 1: Litostroj po 65 letih: ni dneva, ko ne bi srečali litostrojčana, URL: <http://www.delo.si/clanek/146882>
- Slika 2: Vidmar, Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja, str. 95
- Slika 3: Slovenski Jadran 7.10.1954, str 4
- Slika 4: Kamnolomi, bogastvo našega Krasa, v: Slovenski Jadran 10.7.1953, str. 6
- Slika 5: Slovenski Jadran 11.12.1953, str.11
- Slika 6: Za nagrajevanje po učinku dela, v: Slovenski Jadran 24.12.1954, str. 4
- Slika 7: Slovenski Jadran 30.7.1954, str. 2
- Slika 8: Slovenski Jadran 18.12.1953, str. 5